

Kaip skirtingo SES moksleiviams sukurti lygias galimybes įgyti aukštąjį išsilavinimą

Aukštojo mokslo prieinamumas

2020-11-30

Analizė parengta įgyvendinant projektą „Mokslo ir studijų pažangos stebėsenos ir vertinimo sistemos sukūrimas ir įdiegimas“ (Nr. 09.3.2-ESFA-V-710-02-0001).

Apžvalgą parengė: Indrė Pusevaitė, Vilma Jėckaitė, Agnė Vitkauskaitė

Moksleivių ir tėvų apklausas atliko UAB „Factus Dominus“.

Kuriamė
Lietuvos ateitį
2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programė

Pasiūlymus, pastabas, komentarus prašome siųsti info@strata.gov.lt

Turinys

Santrumpos ir terminai	2
Įvadas	3
1. Ankstesni tyrimai ir analitinis modelis	5
2. Duomenys ir metodai	8
3. Lygios galimybės studijuoti AM. Būklė ir politikos kontekstas	10
4. Galimybių studijuoti AM kliūtys	14
4.1. Akademinės kliūtys	14
4.2. Finansinės kliūtys	20
4.3. Su informacija ir požiūriu susijusios kliūtys	24
5. Išvados	32
5.1. Akademinės kliūtys	32
5.2. Finansinės kliūtys	33
5.3. Su informacija ir požiūriu susijusios kliūtys	34
6. Rekomendacijos	36
6.1. Kaip mažinti akademinės kliūtis	36
6.2. Kaip mažinti finansines kliūtis	37
6.3. Kaip mažinti su informacija ir požiūriu susijusias kliūtis	37
6.4. Kaip užtikrinti viešosios politikos priemonių veiksmingumo stebėseną	37
Literatūros sąrašas	38
Priedai	40
A. SES įtakos tikimybei studijuoti (prestižinėje) AM modeliai	40
B. SES indeksų sandara	43
C. SES grupių charakteristikos pagal SES indekso komponentų reikšmes	43
D. Modelių rezultatai nekontroliuojant mokyklų	44
E. Įstojusiųjų dalis pagal tėvo statusą DR	44
F. Tikėtinos AM baigusių moksleivių dalies apskaičiavimas.	45

Santrumpos ir terminai

AM – aukštasis mokslas arba aukštoji mokykla

BA – brandos atestatas

BU – bendrasis ugdymas

DR – darbo rinka

EK – Europos Komisija

OSP – Oficialiosios statistikos portalas

PM – profesinis mokymas arba profesinė mokykla

PUPP – pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimas

SES – socialinis-ekonominis statusas

VBE – valstybiniai brandos egzaminai

VF vieta – valstybės finansuojama studijų vieta

VNF vieta – valstybės nefinansuojama studijų vieta

QS WUR – QS pasaulio universitetų reitingai (angl. *QS World University Rankings*)

VU – Vilniaus universitetas

Lygios galimybės (angl. *equity*), remiantis EK suformuluota apibrėžtimi, apima ne tik formalią galimybių lygybę, bet ir socialinio teisingumo aspektą. Pagal šią apibrėžtį lygias galimybes galima nusakyti kaip vienodą naudojimosi švietimo ir mokymo paslaugomis mastą vertinant pagal galimybes, prieinamumą, sąlygas ir rezultatus

Nominalūs abitūros metai – metai, praėjus dvejiems metams po to, kai moksleivis mokėsi 10 klasėje. Vartojama sinoniminė frazė – metai, kai moksleivis turėjo baigti mokyklą.

Socialinis-ekonominis statusas – santykinė padėtis socialinėje sistemoje, apibrėžiama pagal galimybes naudoti ar kontroliuoti visuomenėje vertinamus išteklius, tokius kaip turtas, galia ar statusas. Sąvokos operacionalizavimas aprašomas skyriuje „Duomenys ir metodai“.

Įvadas

Šios analizės **objektas** – **galimybių siekti kokybiško aukštojo mokslo (AM) nepriklausomai nuo kilmės šeimos socialinio-ekonominio statuso (SES) lygybė**. SES apibrėžiamas kaip santykinė padėtis socialinėje sistemoje, nustatoma pagal galimybes naudoti ar kontroliuoti visuomenėje vertinamus išteklius, tokius kaip turtas, galia ar statusas¹. Lygios galimybės (angl. *equity*), remiantis Europos Komisijos (EK) suformuluota apibrėžtimi, apima ne tik formalią galimybių lygybę, bet ir socialinio teisingumo aspektą. Pagal šią apibrėžtį lygiomis galimybėmis gali būti laikomas vienodas naudojimosi švietimo ir mokymo paslaugomis lygis, įvertinamas atsižvelgiant į galimybes, prieinamumą, sąlygas ir rezultatus.

Analizės tikslai: 1) įvertinti skirtingo SES moksleivių galimybių studijuoti Lietuvos AM atotrūkį, 2) įvertinti akademinį ir apžvelgti finansinių ir su informacija bei požiūriu susijusių kliūčių vaidmenį formuojantis galimybių atotrūkiui, 3) remiantis atlikta analize, pateikti rekomendacijas dėl galimybių studijuoti AM atotrūkio mažinimo. Tikimasi, kad tolesnėse diskusijose dėl lygių galimybių įgyti kokybišką išsilavinimą užtikrinimo šio tyrimo įžvalgos padės pasirinkti efektyviausias politikos priemones, leisiančias pasiekti iškeltus tikslus.

Galimybių siekti išsilavinimo, nepriklausomai nuo kilmės šeimos SES, lygybė – viena svarbiausių socialinio mobilumo prielaidų šalyje². Socialinis mobilumas – galimybė pasiekti aukštesnį SES, nepriklausomai nuo to, kokioje šeimoje būtų gimęs, svarbi visose demokratinėse valstybėse, tarp jų ir Lietuvoje. Skirtingai nuo nelygybės ar skurdo mažinimo tikslų, socialinio mobilumo siekis kuriant gerovės valstybę pabrėžiamas bemaž visose politinėse ideologijose (liberaliojoje, konservatyviojoje ar socialdemokratinėje) daugumoje šalių³. Užtikrinti lygias galimybes įgyti išsilavinimą svarbu ir dėl kitų moralinių bei pragmatinių priežasčių. Žvelgiant iš moralinės perspektyvos, lygios galimybės tobulinti savo gebėjimus yra žmogaus teisė. Iš ekonominės perspektyvos, galimybių lygybė leidžia optimaliai paskirstyti žmogiškuosius išteklius ir maksimaliai realizuoti talentus. Be to, išsilavinę piliečiai sumoka vidutiniškai daugiau mokesčių, dėl jų patiriama mažiau socialinės, sveikatos apsaugos ar viešosios tvarkos užtikrinimo išlaidų.

Analizei naudojami administraciniai ir apklausos duomenys. Administraciniai duomenys yra unikalūs, nes leidžia individualiu lygmeniu stebėti ne tik moksleivių pasiekimus iki studijų, priėmimo į aukštąsias mokyklas rezultatus, bet ir jų tėvų pajamas bei padėtį darbo rinkoje. Autorių žiniomis, tai pirmoji Lietuvoje atlikta analizė, leidžianti remiantis administraciniais (visos populiacijos) duomenimis įvertinti ne tik priklausymo skurdo rizikos grupei, bet ir įvairesnio spektro SES pozicijų įtaką išsilavinimo galimybėms ir palyginti įtakos kaitą laikui bėgant. Administracinius duomenis papildo reprezentatyvios moksleivių ir tėvų apklausos duomenys⁴, atspindintys apklaustųjų nuomonę ir požiūrį į galimybes siekti aukštojo mokslo ir išsilavinimo svarbą.

Analizę sudaro 6 skyriai. Pirmame skyriuje pateikiami aktualių ankstesnių tyrimų rezultatai ir pristatomas analitinis modelis, taikytas rengiant ataskaitą, o antrame – analizei naudoti duomenys ir metodai. Trečiame skyriuje nagrinėjamas galimybių studijuoti AM atotrūkis 2015–2020 m. ir viešosios politikos kontekstas: aktualiausi sprendimai, kuriais siekta atotrūkį mažinti. Pažymima, kad 2020 m. vidurinę mokyklą turėjusiems baigti žemiausio SES moksleiviams, palyginti su aukščiausio SES moksleiviais, tikimybė studijuoti AM buvo 4 kartus mažesnė.

1 Mueller, Ch. W., Parcel, T. L. (1981). Measures of socioeconomic status: Alternatives and recommendations. *Child Development*, 52 (1), 13–30, 14–18.

2 P vz., Björklund, A., Jäntti, M. (2009). Intergenerational income mobility and the role of family background. *Oxford Handbook of Economic Inequality*. Oxford University Press, Oxford.

3 Vencius, T., Navickė, J. (2018). Socialinio mobilumo tarp kartų apraiškos Lietuvoje. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika (STEPP)*, 16: 37–51.

4 Tėvų apklausos duomenys reprezentuoja tik atsakiusiuosius.

2015–2020 m. mokslus AM tęsiančių moksleivių dalis mažėjo visose socialinėse grupėse, tačiau daugiausia (trečdaliu) – tarp vidutinio ir žemo SES moksleivių, todėl atotrūkis tarp pastarųjų grupių ir aukščiausio SES grupės augo. Didesnio AM prieinamumo ir lygių galimybių siekta didinant valstybės finansuojamų vietų skaičių, vis dėlto dėl mažų ir netolygių moksleivių pasiekimų šių priemonių poveikis buvo menkas.

Ketvirtame skyriuje analizuojamos akademinės, finansinės ir su informacija bei požiūriu susijusios kliūtys, kurias būtina įveikti siekiant sukurti lygias galimybes studijuoti AM. 4.1 poskyryje nagrinėjamos akademinės kliūtys. Pirmiausia pristatomas aukštesnio SES moksleivių akademinis rezultatų pranašumas, tuomet – jį formuojantys mokymosi galimybių skirtumai bendrojo ugdymo etape. Kelinama hipotezė, kad pasiekimų skirtumus iš dalies galima sieti su nevienodu kokybiškų valstybinių bendrojo ugdymo mokyklų ir šešėlinio švietimo (korepetitorių pagalbos) prieinamumu, prastesnėmis mokymosi namuose sąlygomis. Galiausiai vertinamas tikimybės studijuoti atotrūkis esant vienodai bendrojo ugdymo mokyklų kokybei ir vienodiems akademiniam pasiekimams. Modeliuojama, kokia skirtingo SES moksleivių dalis įstotų studijuoti, jei moksleivių ugdymo ir pasiekimų istorijos – pradedant 10 klasėje lankyta mokykla ir baigiant brandos egzaminų rezultatais – nesiskirtų. Analizės rezultatai atskleidžia, kad žemiausio ir aukščiausio SES moksleivių, kurie lankė tas pačias mokyklas, tikimybės studijuoti (prestižinėje) AM atotrūkis mažesnis apytiksliai perpus. Moksleivių, kurie ne tik lankė tas pačias mokyklas, bet ir iki jų baigimo sukaupe tuos pačius akademinis pasiekimus, tikimybės studijuoti (prestižinėje) AM atotrūkis mažesnis daugiau nei 80 proc. Jeigu visų moksleivių lankytos mokyklos ir akademiniai rezultatai, nepriklausomai nuo SES, būtų vienodi (2019 m. tipiniai), būtų galima tikėtis, kad į aukštąsias mokyklas įstojusių žemiausio SES moksleivių dalis padidėtų iki apytiksliai 3 kartų.

4.2 poskyryje pristatomos finansinės kliūtys. Teigiama, kad dėl mažesnių akademinis pasiekimų žemesnio SES moksleiviai rečiau gali pretenduoti į valstybės finansavimą studijoms, todėl jiems tenkanti potencialių studijų kaina yra didesnė. Vis dėlto studijų kaina yra našta, galinti sukelti finansinių sunkumų ir aukštesnio SES šeimoms. Nepakankamus šeimos finansinius išteklius galėtų kompensuoti patraukli paskolų sistema, tačiau valstybės remiamų studijų paskolų patrauklumas ir naudojimosi jomis mastas šiuo metu santykinai nedidelis.

4.3 poskyryje atskleidžiamos su informacija ir požiūriu susijusios kliūtys. Pirmiausia pristatomi skirtingų institucijų teikiamo išsilavinimo patrauklumo vertinimo skirtumai. Pastebima, kad juo žemesnis moksleivių SES, juo prasčiau vertinamas aukštojo universitetinio mokslo patrauklumas, ir juo geriau – koleginio ir ypač profesinio mokymo patrauklumas. Kelinama hipotezė, kad formuojantis moksleivių požiūrio skirtumams svarbus vaidmuo tenka tėvų požiūriui ir lūkesčiams dėl vaikų išsilavinimo. Tuomet analizuojama, kokios institucijų savybės jas daro patrauklias žemo SES moksleiviams. Pažymima, kad studijos universitete žemo SES moksleiviams patrauklios dėl su jomis siejamų pozityvių traukos veiksnių – akademinis galimybių, didelių pajamų po studijų. O rinktis studijas kolegijoje ir profesinį mokymą skatina mažiau atvirai ambicingi profesiniai motyvai ir šių išsilavinimo alternatyvų prieinamumas. Galiausiai pristatomi moksleivių turimos informacijos apie priėmimo procesą ir informacijos rinkimo įpročių skirtumai, pranašumą suteikiantys aukšto SES moksleiviams.

Penktame ir šeštame skyriuose pateikiamos analizės išvados ir rekomendacijos pagal kliūčių grupes.

1. Ankstesni tyrimai ir analitinis modelis

Aukštojo mokslo prieinamumo tyrimuose ir politinėje darbotvarkėje išskiriamos dvi kryptys: prieinamumo masto ir prieinamumo lygybės⁵. Strategijoje „Europa 2020“ buvo numatytas AM prieinamumo masto tikslas, kad aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų dalis tarp 30–34 m. sulaukusių Europos Sąjungos (ES) gyventojų turėtų siekti 40 proc. Lietuva šią ribą viršijo jau 2004 m., o 2019 m. rodiklis siekė 59 proc. ir buvo aukščiausias ES. Jau 2017 m. 40 proc. tikslas pasiektas ir visoje ES. Taip pat vis dažniau akcentuojama, kad aukštojo išsilavinimo poveikis priklauso nuo jo kokybės – sistemos gebėjimo suteikti dalyvaujant darbo rinkoje ir visuomenės gyvenime vertingas kompetencijas⁶. Todėl šiuo metu skiriama vis daugiau dėmesio aukštojo mokslo prieinamumo lygybei: galimybės įstoti, studijuoti ir įgyti AM nepriklausomai nuo asmens charakteristikų, kurių jis negali kontroliuoti, įskaitant šeimos SES⁷.

Remiantis anksčiau atliktais tyrimais, Lietuvoje galimybės įgyti kokybišką aukštąjį išsilavinimą reikšmingai susijusios su šeimos SES. Pavyzdžiui, 8 klasę Lietuvoje lankę moksleiviai iš mažų pajamų šeimų beveik taip pat dažnai kaip likusieji įstojo į studijas kolegijose, truncančias trumpiau, reikalaujančias mažesnių pasiekimų (konkursinių balų) ir finansinių išteklių, tačiau taip pat dažniausiai žadančias mažesnes vidutines pajamas po studijų baigimo. Į universitetus mažų pajamų šeimų moksleiviai įstojo beveik 3 kartus rečiau, o į VU, seniausią ir QS aukščiausiai reitinguojamą universitetą – 5 kartus rečiau. Lyginant įstojusiuosius į to paties tipo mokyklas, taip pat pastebėta, kad moksleiviai iš mažų pajamų šeimų telkėsi žemesnių konkursinių balų reikalaujančiose ir mažesnes pajamas žadančiose studijų kryptyse⁸. Literatūroje kliūtys, dėl kurių žemo SES moksleiviai rečiau studijuoja aukštesiose mokyklose, dažniausiai skirstomos į pirmines ir antrines.

Pirminės kliūtys – kliūtys, atsirandančios dėl žemesnių iki mokyklos baigimo sukauptų akademinų pasiekimų. Lietuvoje atlikti tyrimai parodė, kad pagal gamtamokslio raštingumo rezultatus jau būdami 15 m. penktadalis žemiausio SES moksleivių nuo kitų atsiliko 46 taškais arba, kitaip tariant, 1,5 mokslo metų. Moksleiviai iš mažiausiomis pajamomis disponuojančių šeimų taip pat kur kas rečiau įgijo vidurinį išsilavinimą, laikė VBE. Tris pretendents į VF vietas būtinas egzaminus išlaikė ir į valstybės finansavimą pretenduoti galėjo ne daugiau nei penktadalis moksleivių, kilusių iš mažų pajamų šeimų. Tarp moksleivių iš likusių šeimų minimalius egzaminų laikymo reikalavimus atitiko dvigubai daugiau – beveik pusė⁹.

Iš aukšto ir žemo SES šeimų kilusių moksleivių pasiekimų skirtumai literatūroje aiškinami įvairių išteklių, pradedant genetiniais¹⁰ ir baigiant finansiniais¹¹, socialiniais¹², kultūriniais¹³,

---

5 Eurostat. Europe 2020 headline indicators, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_headline_indicators#Tertiary_educational_attainment_and_early_leavers_from_education_and_training>.

6 P vz., Lietuvos bankas (2020). Ar didesnė gyventojų su aukštuoju išsilavinimu dalis lemia didesnę šalies ekonominę gerovę?. *Lietuvos ekonominės konvergencijos ir darbo rinkos iššūkiai*.

7 EHEA (2015). Widening Participation for Equity and Growth, <http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/5/Widening_Participation_for_Equity_and_Growth_A_Strategy_for_the_Development_of_the_SD_and_LLL_in_the_EHEA_to_2020_613715.pdf>.

8 STRATA (2018). Aukštojo mokslo prieinamumas: ar skirtingo SES vaikams sudarome lygias galimybes įgyti išsilavinimą?

9 STRATA, 2018.

10 Pavyzdžiui, Johnson, W., McGue, M., Iacono, W. G. (2006). Genetic and environmental influences on academic achievement trajectories during adolescence. *Developmental psychology*, 42, no. 3: 514.

11 Plačiau apie ekonominio kapitalo įtaką žr. Becker, G., Tomes, N. (1979). An equilibrium theory of the distribution of income and intergenerational mobility. *Journal of Political Economy*, 87 (6), 1153–1189.

12 Plačiau apie socialinio kapitalo įtaką žr. Coleman, J. S. (2000). Social capital in the creation of human capital. *Knowledge and social capital*, p. 17–41.

13 Pavyzdžiui, Bourdieu, P., Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in education, society and culture*. Vol. 4. Sage.

skirtumais. Išskiriami trys ypač svarbūs su bendruoju ugdymu tiesiogiai susiję mechanizmai. Pirmia, dėl gyvenamosios vietos, finansinių ir su informacija susijusių kliūčių žemo SES moksleiviai dažnai lanko mokyklą, į kurias sunku pritraukti aukštos kvalifikacijos pedagogų ir kuriose mokosi daug socialiai pažeidžiamų, žemesnių pasiekimų ir išsilavinimo ambicijų moksleivių. Tokia aplinka riboja mokymosi galimybes, trukdo gauti pakankamai informacijos apie tolesnio mokymosi ir karjeros galimybes, nesuteikia pakankamai sektinų pavyzdžių ir skatina mažesnių išsilavinimo ir karjeros ambicijų formavimąsi¹⁴. Antra, turi reikšmės privatus švietimas: ugdymas privačiose mokyklose, kurio kainos visa apimtimi nekompensuoja valstybė. Privačiose mokyklose besimokančių moksleivių dalis 2019 m. Lietuvoje siekė 4,7 proc. (ES vidurkis 2018 m. – 24 proc.), tačiau pastebima spartaus augimo tendencija: 2009–2019 m. privačias mokyklas lankančių mokinių skaičius augo 2,4 karto, o bendras mokinių skaičius mažėjo 28 proc. Trečia, aukšto SES tėvai yra pajėgesni bendrojo ugdymo kokybės trūkumą kompensuoti pasitelkdami korepetitorius. Pagal šešėlinio švietimo prieinamumą – naudojimosi korepetitorių paslaugomis masto atotrūkį tarp žemiausio ir aukščiausio SES šeimų – Lietuva užima vieną žemiausių vietų tarp PISA tyrime dalyvavusių šalių: 52 iš 63¹⁵.

Žemesni akademiniai pasiekimai ne tik trukdo konkuruoti dėl norimos studijų vietos ir studijų finansavimo^{16,17}, bet ir mažina moksleivių pasitikėjimą savo galimybėmis įstoti ir baigti studijas¹⁸, didina studijoms baigti reikalingą pastangų dydį¹⁹. Dalis užsienyje atliktų tyrimų rodo, kad pasiekimų skirtumai iki mokyklos baigimo paaiškina didžiąją dalį aukšto ir žemo SES moksleivių dalyvavimo aukštajame moksle atotrūkio²⁰.

Antrinės kliūtys pasireiškia moksleiviams ir jų šeimoms priimant sprendimą, ar su turimais bendrojo ugdymo pasiekimais siekti aukštojo išsilavinimo. Pastebima, kad tuos pačius kaip bendraamžiai pasiekimus turintys žemo SES moksleiviai labiau linkę rinktis profesinį mokymą, mažiau – aukštąsias mokyklas²¹. Antrinės kliūtis, dėl kurių atsiranda sprendimų skirtumų, galima skirstyti į finansines ir susijusias su informacija ir požiūriu. Finansinės kliūtys – tai lėšų trūkumas, dėl kurio sunku mokėti už studijas ir padengti kitas su studijomis susijusias išlaidas, atidėti apmokamą darbą. Pagrindiniai sisteminiai veiksniai, nuo kurių priklauso finansinių kliūčių svarba – studijų kaina ir skolinimosi galimybės²². Su informacija ir požiūriu susijusios kliūtys – tai aukštajam mokslui santykinai nepalankios žinios ir pažiūros, žinių apie aukštojo mokslo sistemą ir priėmimo procesą stygius. Požiūris racionalaus pasirinkimo kontekste suprantamas kaip per ilgą laikotarpį ir specifinę tam tikro SES šeimų patirtį susiformavusios sprendimų priėmimo „gairės“²³.

---

14 Brännström, L. (2008). Making their mark: The effects of neighbourhood and upper secondary school on educational achievement. *European Sociological Review*, 24, no. 4: 463–478.

15 Entrich, S. R. (2018). Worldwide Shadow Education and Social Inequality. When do shadow systems become a threat to equality of educational opportunities.

16 Akademiniai reikalavimai visiems siekiantiesiems studijuoti: Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2009 m. balandžio 30 d., Nr. XI-242

17 Akademiniai reikalavimai siekiantiesiems studijuoti VF vietoje 2019 m.: Įsakymas dėl švietimo, mokslo ir sporto ministro 2017 m. rugpjūčio 30 d. įsakymo Nr. V-661 „Dėl asmenų, pretenduojančių nuo 2019 metų į aukštųjų mokyklų pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų vietas, mokymosi rezultatų minimalių rodiklių patvirtinimo“ pakeitimo, 2020 m. vasario 4 d. Nr. V-147.

18 Wigfield, A., Eccles, J. S. (2000). Expectancy-value theory of achievement motivation. *Contemporary Educational Psychology*, 25, no. 1: 68–81.

19 IZA, Carmen, A., Baici, E., Casalone, G., Pastore, F. (2018). The economics of university dropouts and delayed graduation: a survey.

20 Chowdry, H., Crawford, C., Dearden, L., Goodman, A., Vignoles, A. (2013). Widening participation in higher education: analysis using linked administrative data. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, 176, no. 2: 431–457.

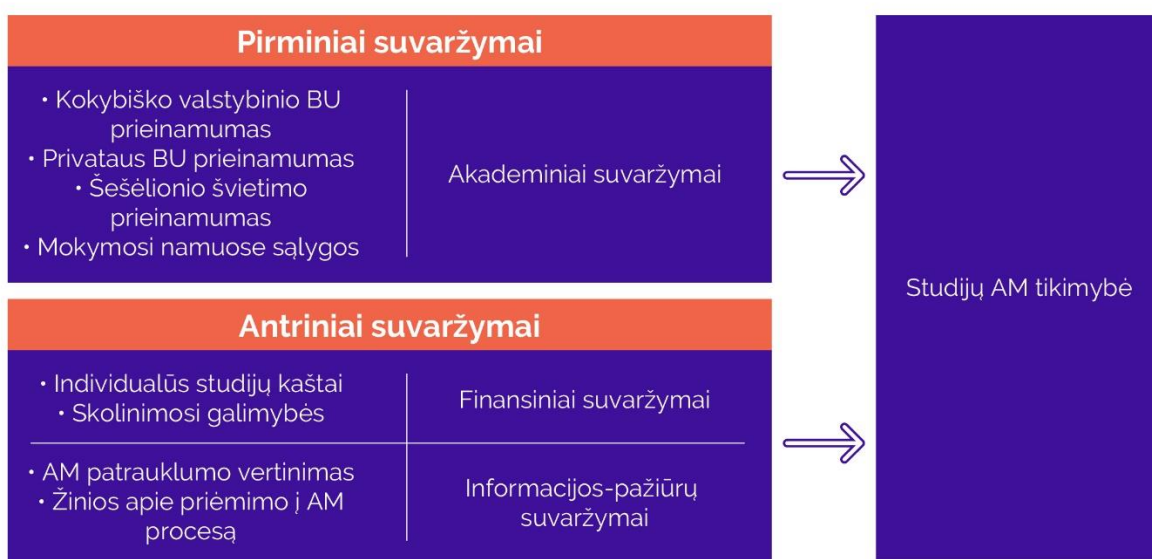
21 Schindler, S., Lörz, M. (2012). Mechanisms of social inequality development: Primary and secondary effects in the transition to tertiary education between 1976 and 2005. *European Sociological Review*, 28, no. 5: 647–660.

22 Daugiau apie finansinių kliūčių įtaką išsilavinimui: Becker, G. S. (2009). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. University of Chicago Press.

23 Breen, R., Goldthorpe, J. H. (1997). Explaining educational differentials: Towards a formal rational action theory. *Rationality and Society*, 9, no. 3: 275–305.

1 pav. Ataskaitos analitinis modelis

Sudaryta autorių

2. Duomenys ir metodai

Analizei naudojami administraciniai ir STRATA vykdytos moksleivių ir tėvų apklausos duomenys. Naudojami administraciniai duomenys yra unikalūs, nes leidžia individualiu lygmeniu stebėti ne tik moksleivių pasiekimus iki studijų, priėmimo į aukštąsias mokyklas rezultatus, bet ir jų tėvų pajamas bei padėtį darbo rinkoje. Į administracinių duomenų analizę patenka moksleivių, kurie mokyklą turėjo baigti 2015–2020 m. (Lietuvoje 10 kl. mokėsi 2013–2018 m.), duomenys. Gilesnei analizei, kurios tikslas – įvertinti akademinų pasiekimų įtaką galimybėms studijuoti AM, naudojami moksleivių, kurie mokyklą turėjo baigti 2019 m., duomenys (n = 29 106). Siekiant geriau suprasti moksleivių požiūrį pasitelkiami 2019 m. atliktos 10 klasės (n = 935) ir 12 klasės (n = 667) moksleivių ir jų tėvų (n = 409) apklausos duomenys. Moksleivių apklausos duomenys reprezentuoja tiriamą populiaciją. Maksimali 10 klasės moksleivių apklausos rezultatų paklaida $\pm 3,1$ proc., 12 klasės $\pm 3,7$ proc. Tėvų apklausos rezultatai reprezentuoja apklausoje dalyvavusius tėvus²⁴. Kontekstui pristatyti taip pat naudojami kiti viešai prieinami ir institucijų suteikti duomenys.

Pagrindinis nepriklausomas kintamasis – šeimos SES – analizėje matuojamas pasitelkiant SES indeksus. SES indeksai leidžia apibendrinti skirtingus tėvų turimus išteklius, kaip antai išsilavinimas, padėtis darbo rinkoje ir pajamos. Į indeksus įtrauktų kintamųjų sąrašai pateikiami B priede, SES grupių charakteristikos pagal indeksų ir jų komponentų įverčius – C priede. Atsižvelgiant į SES indekso reikšmę, moksleiviai skirstomi į penkias grupes.

1 lentelė. SES indekso kvantilių pavadinimai

Kvantilis	Pavadinimas
1-as	Žemiausio SES moksleiviai
2-as	Žemo SES moksleiviai
3-as	Vidutinio SES moksleiviai
4-as	Aukšto SES moksleiviai
5-as	Aukščiausio SES moksleiviai

Pagrindinis priklausomas kintamasis – studijos (prestižinėje) AM. Įstojusiais laikomi tik asmenys, kurie tais pačiais metais po mokyklos baigimo (be pertraukos) įstojo į Lietuvos aukštąsias mokyklas ir pasirašė studijų sutartį. Dalis moksleivių įstoja po nedidelės pertraukos, tačiau, remiantis 2011 m. dešimtokų duomenimis, ši dalis nėra didelė. 46 proc. minimų moksleivių įstojo be pertraukos, dar 6 proc. – po 1–2 m. pertraukos, o po pertraukos, trukusios iki 5 metų – papildomai 2 proc. Tarp iškart neįstojusių moksleivių po pertraukos dažniau stoja kilusieji iš aukštesnio SES šeimų. Todėl įtraukus įstojusiuosius po pertraukos skirtumai tarp skirtingų SES grupių dalyvavimo AM masto būtų dar didesni.

Analizei naudojami aprašomosios statistikos metodai ir hierarchiniai mišraus poveikio (atsitiktinių laisvųjų narių) logistinės regresijos modeliai. Regresijos modeliai sudaromi siekiant įvertinti SES ir kitų veiksnių įtaką tikimybei studijuoti (prestižinėje) aukštojoje mokykloje. Modelių, modeliavimo etapų, modeliuojant naudojamų kintamųjų aprašai ir pilnų modelių rezultatai pateikiami A priede. Siekiant maksimaliai panaudoti duomenų rinkinį ir išvengti tendencingumo problemų, atsirandančių dėl to, kad sistemingai dažniau trūksta žemo SES moksleivių duomenų, trūkstamos SES ir dalies pasiekimų reikšmės priskirtos atsižvelgiant į turimus duomenis. Prieskyrai naudotas MICE (angl. *Multiple Imputations by Chained*

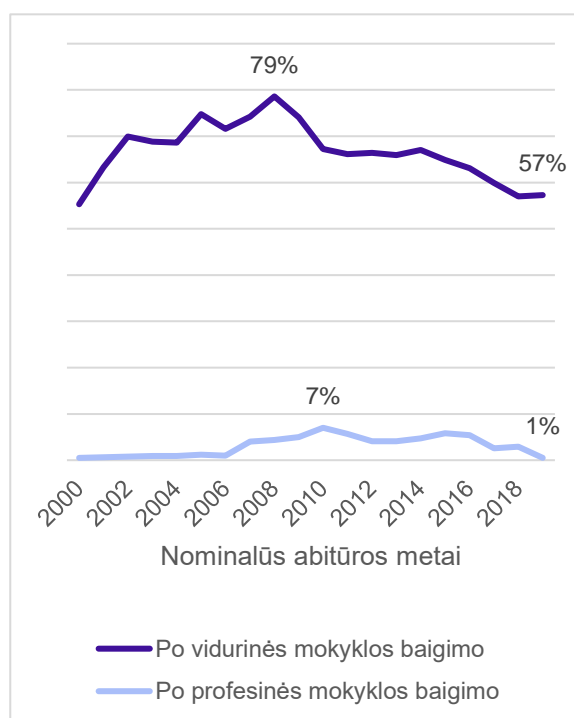
²⁴ Daugiau apie apklausą ir jos rezultatus: STRATA. Universitetas, kolegija ar profesinio mokymo įstaiga? Požiūris, patrauklumas, pasirinkimas (2019), <<https://strata.gov.lt/images/tyrimai/2020-metai/svietimo-politika/20200427-studiju-pasirinkimas-ataskaita.pdf>>.

Equations) algoritmas. SES indeksai sudaryti principinių komponentių analizės (angl. *Principal Component Analysis*) metodu.

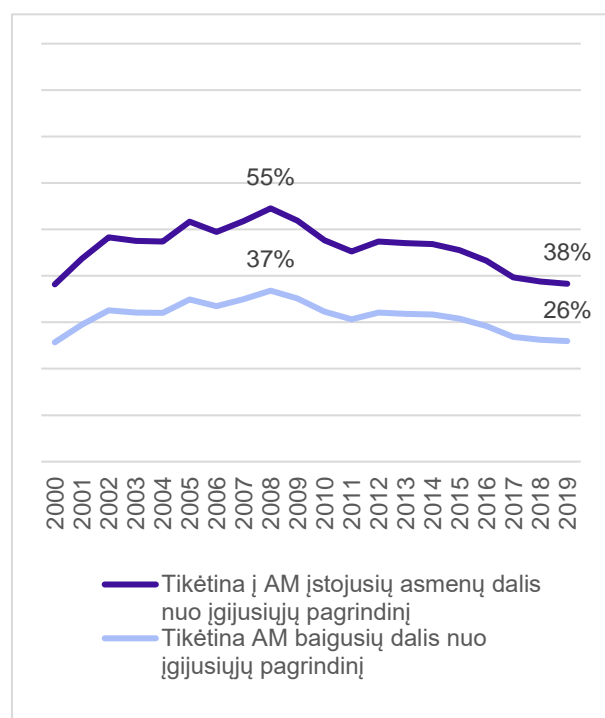
3. Lygios galimybės studijuoti AM. Būklė ir politikos kontekstas

2000–2008 m. sparčiai augęs Lietuvos aukštojo mokslo prieinamumo mastas iki 2020 m. beveik grįžo į 2000 m. lygį. 2019 m. mokslus AM be pertraukos tęsė 57 proc. vidurinių mokyklų abiturientų ir 1 proc. – profesinių (2 pav.). Iš visų Lietuvos dešimtokų mokslus AM be pertraukos tęsė apytiksliai 40 proc. Jei studijas sėkmingai baigiančiųjų dalis nedidės, galima tikėtis, kad per 6 m. nuo nominalios studijų pradžios išsilavinimą įgis apytiksliai 26 proc. buvusių dešimtokų (3 pav.). Dalis buvusių moksleivių aukštąjį išsilavinimą įgis po pertraukos, tačiau jei mokymosi visą gyvenimą įpročiai nesikeis, mažai tikėtina, kad ši dalis bus didelė: po daugiau nei 3 m. pertraukos bakalauro studijas pradedančių abiturientų dalis kasmet nesiekia 1 proc.

2 pav. Į AM be pertraukos įstojusių asmenų dalis tarp įgijusiųjų vidurinį išsilavinimą

3 pav. Tikėtina* į AM be pertraukos įstojusių ir jas baigusių asmenų dalis tarp visų įgijusiųjų pagrindinį išsilavinimą

Duomenys: OSP; skaičiavimai: STRATA

* Tikslų duomenų, kurie leistų stebėti į AM įstojusių ir jų baigusių moksleivių dalį ilgesniu laikotarpiu, nėra. Tikėtina dalis apskaičiuojama remiantis OSP ir ŠVIS duomenimis. Skaičiavimo etapui pateikiami F priede.

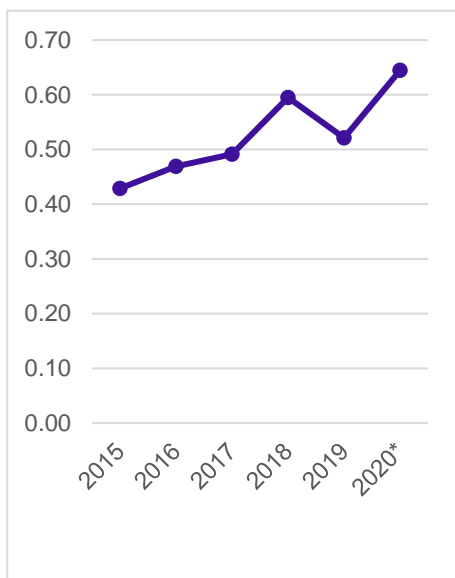
2015–2020 m. mokslus AM tęsiančių moksleivių dalis mažėjo visose socialinėse grupėse, tačiau labiausiai – trečdaliu – tarp vidutinio ir žemo SES moksleivių. Atotrūkis tarp į aukštąsias mokyklas įstojusių aukščiausio ir vidutinio SES moksleivių dalių analizuojamu laikotarpiu išaugo 10 procentinių punktų, tarp aukščiausio ir žemo – 7 procentiniais punktais (5 pav.).

Didesnio ir lygesnio prieinamumo siekta didinant valstybės finansuojamų vietų skaičių, vis dėlto šių priemonių poveikis buvo menkas. 2015–2020 m. vienam abiturientui tenkantis VF vietų skaičius padidėjo nuo 0,43 iki 0,64. Ypač sparčiai, atitinkamai ketvirtadaliu ir

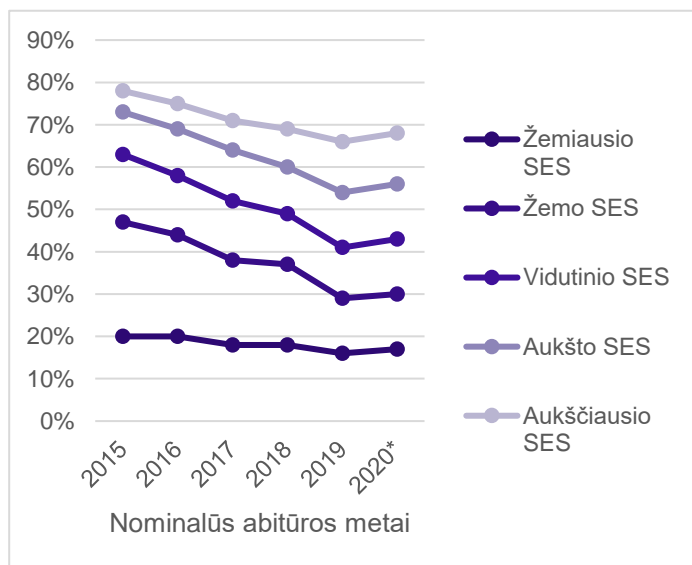
penktadaliu, VF vietų skaičius didintas 2018 ir 2020 metais (4 pav.). 2018 m. VF vietų skaičius didintas daugiausia studijų kryptims, kurių rengiami specialistai darbo rinkoje vertinami kaip trūkstami, išlaikant arba didinant akademinis reikalavimus siekiantiesiems studijuoti. Kadangi daugeliui šių krypčių skiriamas VF vietų skaičius dar iki 2018 m. viršijo norinčių ir galinčių jas rinktis potencialių studentų skaičių, VF vietų padidinimas nepadidino nei AM prieinamumo masto, nei lygybės. 2020 m. finansavimas didintas beveik visoms krypčių grupėms, tarp jų ir populiarioms, tačiau rengiančioms darbo rinkoje mažiau paklausius specialistus. Kartu mažinti reikalavimai siekiantiesiems valstybės finansavimo. 2020 m. taikytos priemonės turėjo nedidelį teigiamą poveikį AM prieinamumo mastui, tačiau ne lygybei: tarp vidutinio ir aukštesnio SES moksleivių įstojusiujų dalis padidėjo 2 procentiniais punktais, o tarp likusiųjų – 1 procentiniu punktu (5 pav.).

2020 m. vidurinę turėjusių baigti žemiausio SES moksleivių, palyginti su aukščiausio SES moksleiviais, tikimybė studijuoti AM buvo mažesnė net 51 procentiniu punktu. Įstojusiujų dalis tarp žemiausio SES moksleivių siekė 17 proc., tarp aukščiausio SES – 68 proc. AM, į kurias įstoja žemesnio SES moksleiviai, skiriasi ir kokybiškai: įstoję žemesnio SES moksleiviai dažniau studijuoja kolegijose, rečiau universitetuose, ypač VU – pagal QS WUR reitingus aukščiausiai reitinguojamoje, daugiausia pageidavimų studijuoti sulaukiančioje institucijoje. Mažesnis (kokybiško) AM prieinamumas – ne tik labiausiai socialiai pažeidžiamų šeimų problema: prieinamumo skirtumų pastebima ir tarp aukštesnio SES grupių (5 pav., 6 pav.).

4 pav. Numatytų skirti VF vietų, tenkančių vienam abiturientui, skaičius

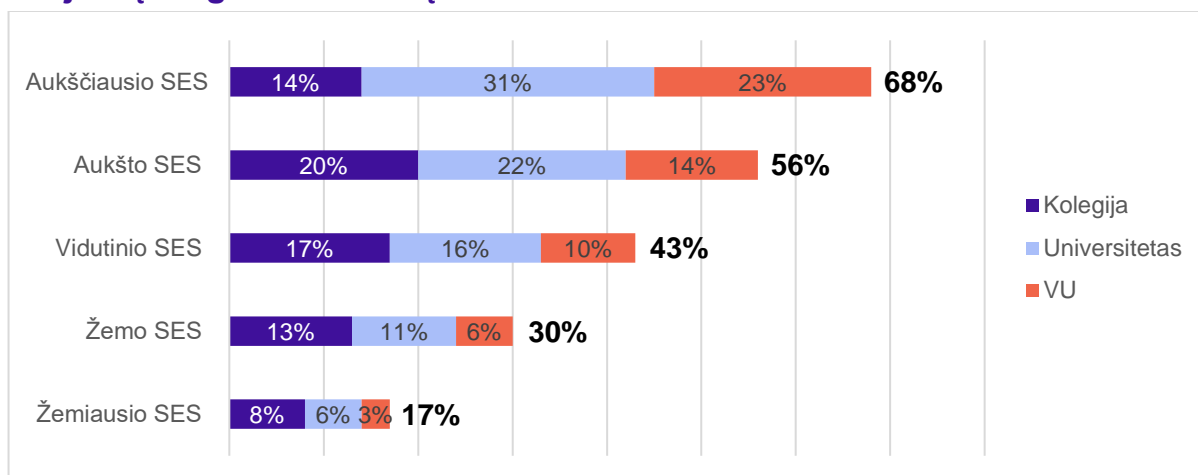

5 pav. Į AM įstojusiu būvusių dešimtokų dalies pokytis laikui bėgant pagal kilmės šeimos SES

Duomenys: ŠVIS ir e-seimas.lrs.lt; skaičiavimai: STRATA
* 2020 m. duomenys preliminarūs.

6 pav. Be pertraukos į AM įstojusių asmenų dalis tarp 2020 m. mokyklą turėjusių baigti moksleivių

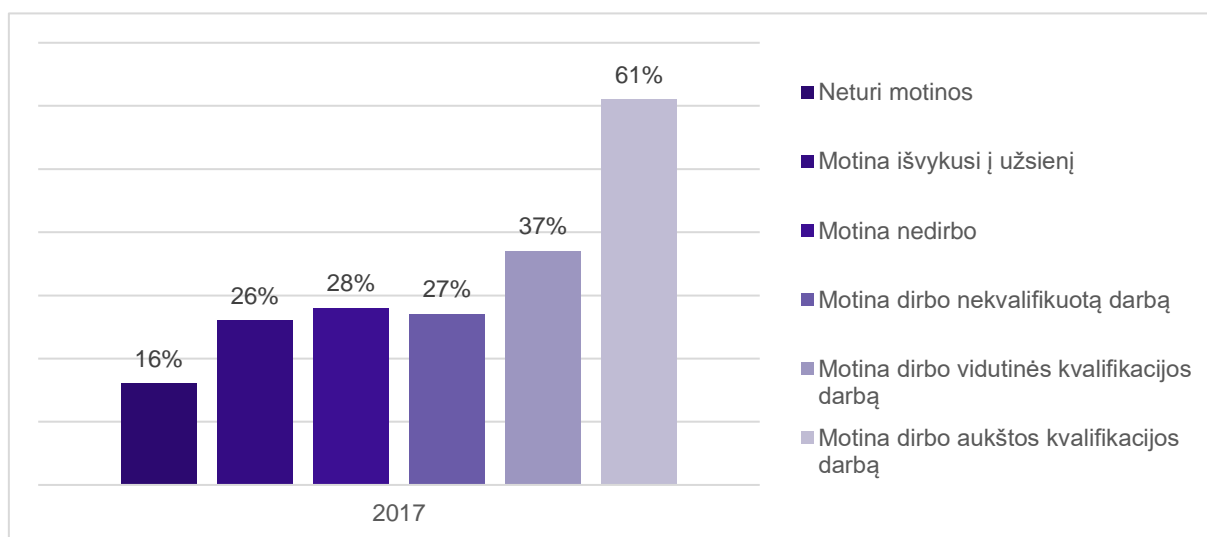

Duomenys: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA
* 2020 m. duomenys preliminarūs.

Tikimybė studijuoti reikšmingai susijusi ir su tėvų padėtimi darbo rinkoje (kuri susijusi su tėvų išsilavinimu) ir pajamomis. Tarp moksleivių, kurių motinos Lietuvoje nedirbo arba dirbo nekvalifikuotą (išsilavinimo nereikalaujantį) darbą, įstojusiųjų dalis sudarė 26–28 proc., o tarp moksleivių, kurių motinos dirbo vidutinės kvalifikacijos darbus (bent profesinio išsilavinimo) – 10 procentinių punktų daugiau. Į aukštąsias mokyklas ypač dažnai, 61 proc. atveju, įstojo vaikai iš šeimų, kuriose motinos dirbo aukštos kvalifikacijos darbus, kuriems reikalingas aukštasis išsilavinimas²⁵ (7 pav.).

Tarp 10 proc. mažiausių pajamų šeimų (kurios per metus negavo jokių oficialių darbo pajamų) įstojusių į AM moksleivių dalis nesiekė 20 proc. Tarp šeimų, kurių pajamos buvo medianinės (didesnės nei 50 proc. šeimų, tačiau mažesnės nei likusiųjų), įstojo daugiau nei 40 proc. moksleivių, o tarp 10 proc. turtingiausių šeimų – daugiau nei 60 proc. Pažymėtina, kad tarp 10 proc. didžiausių pajamų šeimų (patenka šeimos, kurių metinės pajamos 2017 m. siekė bent 37 000 Eur) augant pajamoms įstojusiųjų dalis nebeauga. Tai galima aiškinti tuo, kad šių šeimų studijų Lietuvoje paklausa visiškai patenkinta (8 pav.).

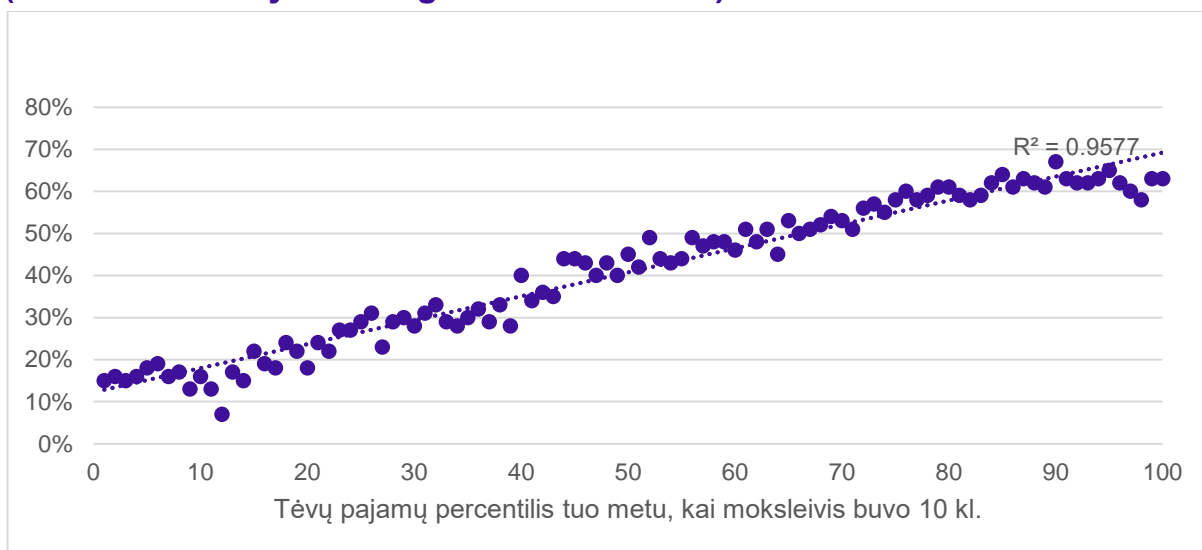
7 pav. Įstojusių buvusių dešimtokų dalis pagal motinos statusą (nominalūs mokyklos baigimo metai – 2019)

Duomenys: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA

²⁵ Įstojusiųjų dalis pagal tėvo statusą pateikiama E priede.

8 pav. Į AM įstojusių buvusių dešimtokų dalis pagal tėvų pajamų procentilį (nominalūs mokyklos baigimo metai – 2019)

Duomenys: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA

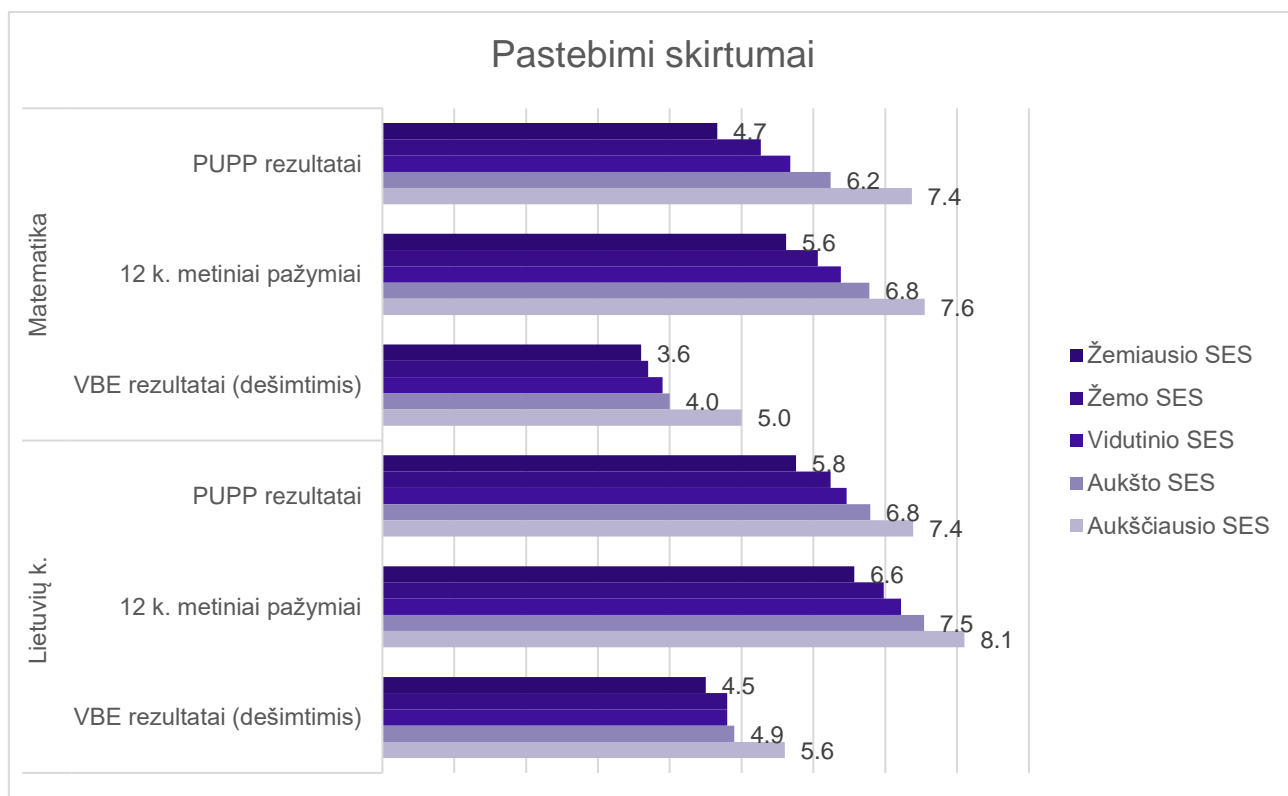
Retesnes žemo SES moksleivių studijas (kokybiškoje) AM galima sieti su didesnėmis akademinėmis, finansinėmis ir su informacija ir požiūriu susijusiomis kliūtimis. Kitame skyriuje analizuojamos akademinės kliūtys.

4. Galimybių studijuoti AM kliūtys

4.1. Akademinės kliūtys

Žemesnio SES moksleivių akademiniai pasiekimai reikšmingai prastesni. Pavyzdžiui, jau 10 klasėje žemiausio SES moksleivių matematikos PUPP rezultatų vidurkis nuo aukščiausio SES bendraamžių vidurkio atsilieka 2,7 balo. Pasiekimų atotrūkių pastebima ir tarp aukštesnio SES grupių, o labiausiai išsiskiria penktadalio aukščiausio SES šeimų moksleiviai. Pavyzdžiui, pagal matematikos PUPP rezultatus aukščiausio SES moksleiviai aukšto SES moksleivius lenkė 1,4 balo, o skirtumas tarp aukšto ir žemiausio SES moksleivių rezultatų sudarė iš viso 1,1 balo. Pagal matematikos VBE rezultatus aukščiausio SES moksleiviai viena pakopa žemesnio SES moksleivius lenkė 11 taškų, o skirtumas tarp aukšto ir žemiausio SES moksleivių sudarė vos 2 taškus.

9 pav. 2019 m. vidurinę mokyklą turėjusių baigti moksleivių pasiekimų skirtumai

Duomenys: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA

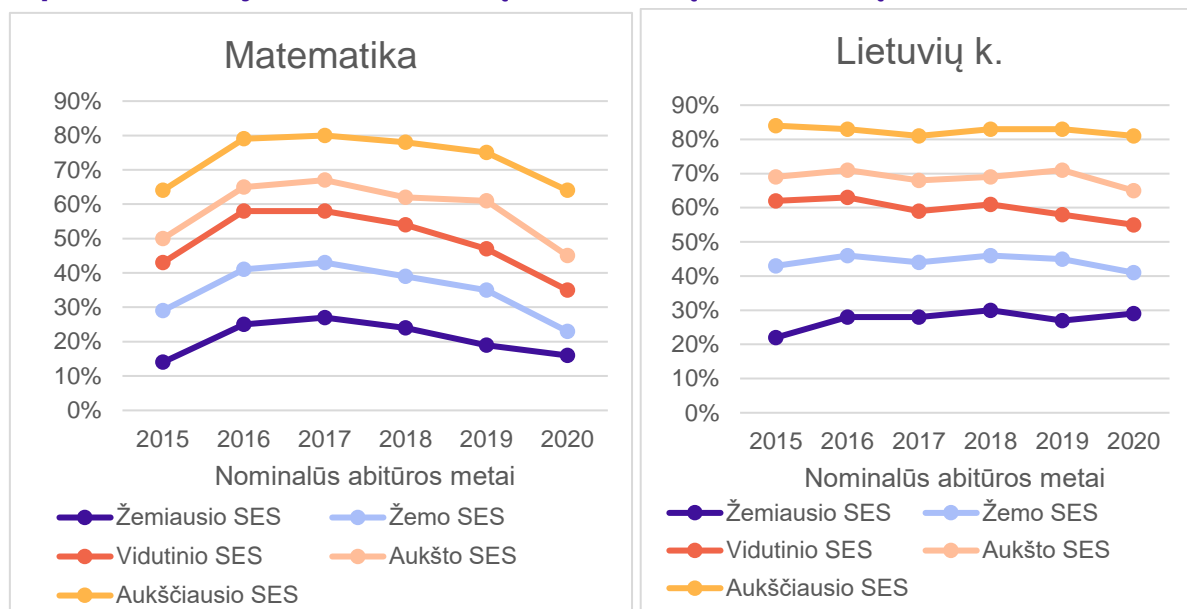
* Metiniai pažymiai konvertuoti atsižvelgiant į mokojo dalyko lygį (A arba B) pagal taisykles, taikomas apskaičiuojant priėmimo į aukštąsias mokyklas konkursinius balus.

12 klasėje ypač išryškėja matematikos pasiekimų skirtumai. 2019 m. vidurinę mokyklą turėjusių baigti aukščiausio SES moksleivių VBE rezultatų vidurkis buvo 39 proc. didesnis nei žemiausio SES bendraamžių. Galima tikėtis, kad jei egzaminus laikytų visi moksleiviai, absolventų pasiekimų skirtumai būtų dar didesni. Taip yra todėl, kad prastesniais pasiekimais 10 klasėje pasižymėję žemo SES moksleiviai reikšmingai dažniau iš švietimo sistemos pasitraukia jau po 10 klasės, nebaigia mokyklos, o aukšto SES moksleiviai tęsia mokymąsi ir laiko VBE nepaisant prastesnių rezultatų ankstesnėje grandyje. Studijos ir darbai, kuriems reikia gilių matematikos žinių, tipškai laiduoja didesnes pajamas. Todėl matematikos pasiekimų atotrūkis gali ypač prisidėti prie pajamų atotrūkio gyvenime susiformavimo.

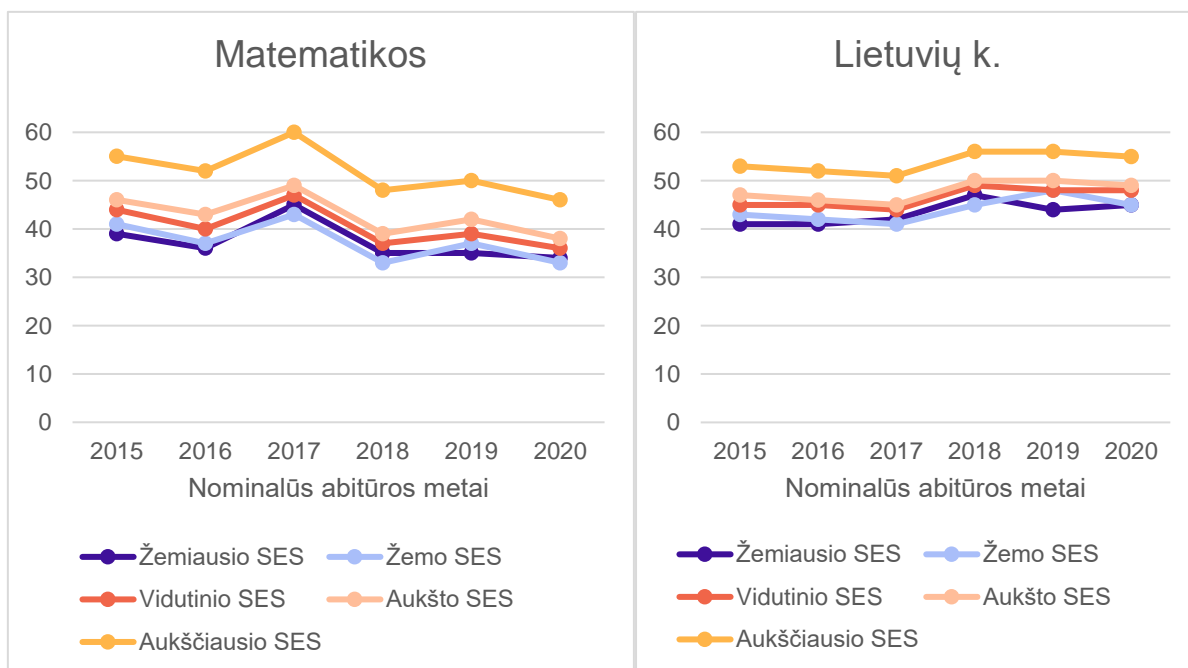
2015–2020 m. skirtingo SES moksleivių pasiekimų atotrūkis reikšmingai ir sistemingai nekito. 2020 m. abiturientų laidoje žemiausio ir likusių lygių SES moksleivių pasiekimų atotrūkis smuktelėjo, nes žemiausio SES moksleivių pasiekimai mažėjo kiek lėčiau nei visų likusių socialinių grupių (10 pav. ir 11 pav.). Pasiekimų skirtumus iš dalies galima sieti su nevienodu kokybiškų valstybinių bendrojo ugdymo mokyklų, šešėlinio švietimo prieinamumu, taip pat fizinių mokymosi namuose sąlygų ir šeimos paramos mokymuisi skirtumais.

10 pav. Lietuvoje 10 kl. buvusių moksleivių, išlaikiusių VBE, dalis

Duomenys: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA

11 pav. VBE išlaikiusių moksleivių rezultatų vidurkis

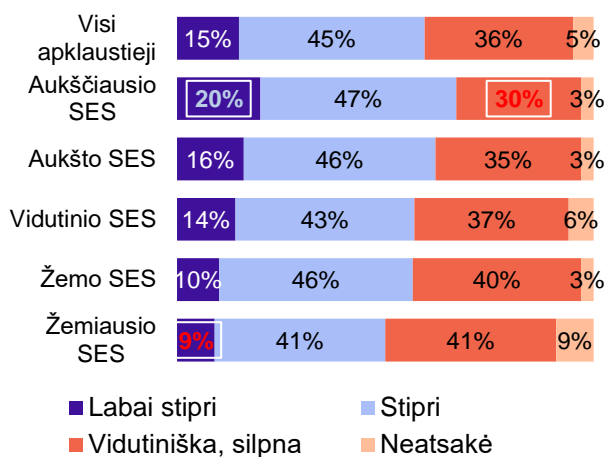

Duomenys: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA

Žemesnio SES moksleiviai lanko akademiškai silpnos mokymosi mokyklas ir mokyklas, kuriose mokosi daug žemo SES moksleivių. Savo mokyklas kaip labai stiprias apibūdino 9 proc. žemiausio SES moksleivių ir 20 proc. aukščiausio SES moksleivių. Galimybių atotrūkis rodo ir objektyvūs rodikliai: tarp žemiausio SES moksleivių mokyklose, kurių VBE rezultatų vidurkis siekė šalies vidurkį (45 balus), mokėsi 48 proc., o tarp aukščiausio – 79 proc. (12 pav. ir 13 pav.). Žemo SES moksleiviai taip pat 4 kartus dažniau (81 proc., palyginti su 24 proc.)

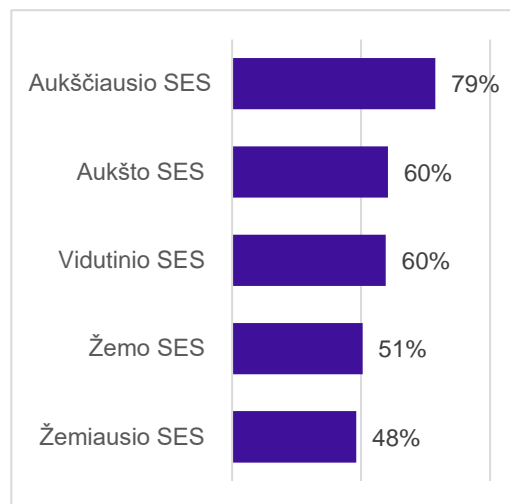
10 kl. mokėsi mokyklose, kuriose vidutinis moksleivių šeimų SES nesiekia šalies vidurkio (14 pav.).

12 pav. Dešimtokų nurodomas mokyklos stiprumo vertinimas

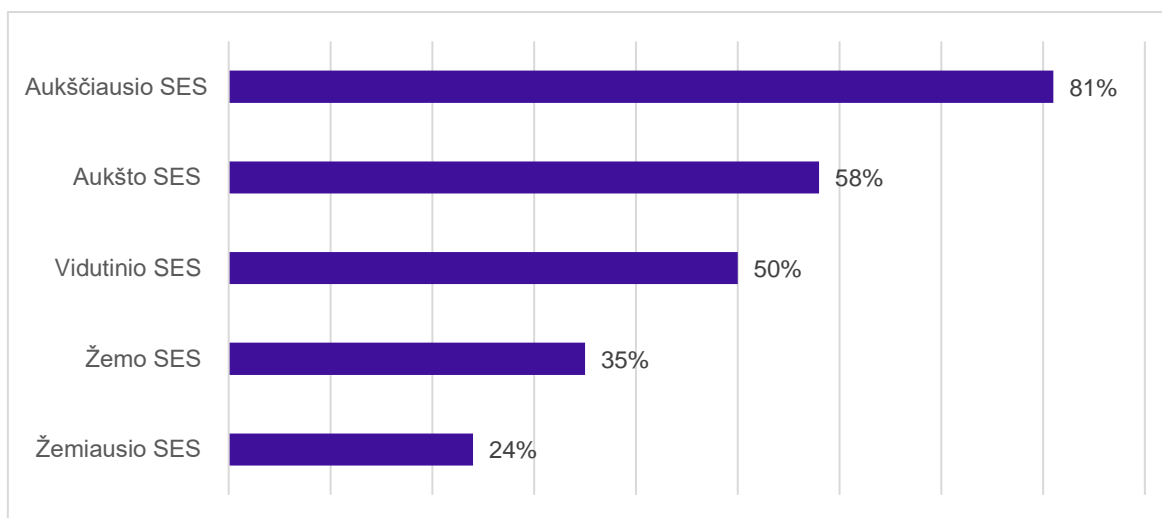
Duomenys ir skaičiavimai: STRATA

13 pav. Dešimtokų dalis mokyklose, kuriose matematikos VBE vidurkis didesnis nei šalies

Duomenys: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA

14 pav. Moksleivių dalis mokyklose, kuriose vidutinis šeimų SES aukštesnis nei šalies vidurkis

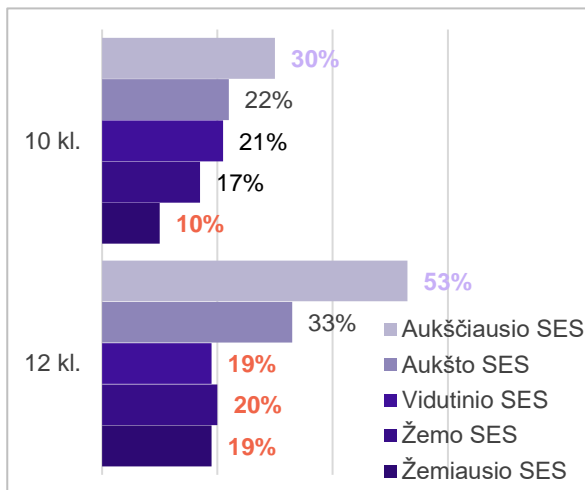
Duomenys: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA

Žemesnio SES moksleiviai rečiau naudojami korepetitorių paslaugomis. Tarp žemiausio SES moksleivių 10 kl. padedami korepetitorių mokėsi 10 proc., o tarp aukščiausio – 30 proc. Tarp 12 klasės moksleivių ruošimasis egzaminams šešėlinio švietimo sistemoje paplitęs dar labiau, o atotrūkiu tarp skirtingo SES moksleivių didesni: tarp žemiausio–vidutinio SES dvyliktokų su korepetitoriais mokėsi 19–20 proc., tarp aukščiausio – 53 proc. Labiausiai išsiskyrė penktadalio aukščiausio SES šeimų moksleiviai: tarp jų korepetitorių paslaugomis naudojosi 20 procentinių punktų didesnė dalis nei tarp aukšto SES moksleivių. Atotrūkis tarp aukšto ir žemiausio SES moksleivių siekė 14 procentinių punktų (17 pav.).

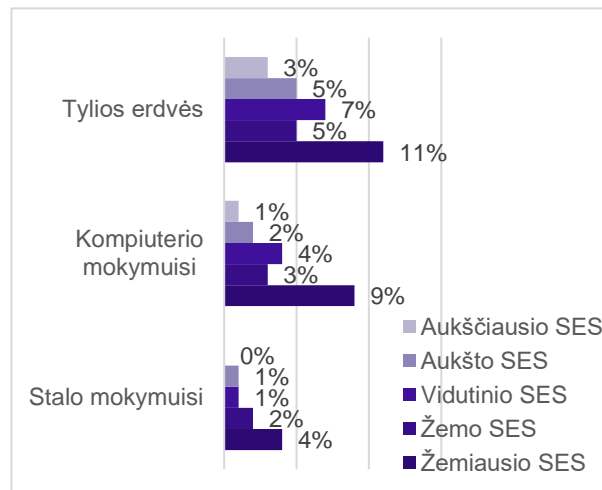
Žemesnio SES moksleiviams dažniau stigo ir mokytis namuose reikalingų fizinių sąlygų: tylios vietos, darbo stalo, kompiuterio. Tarp žemiausio SES moksleivių tylios

erdvės neturėjo 11 proc., kompiuterio – 9 proc., stalo – 4 proc. Bent vienos iš 3 sąlygų trūko penktadaliui žemiausio SES moksleivių (16 pav.).

15 pav. Papildomai su korepetitoriais besimokančių moksleivių dalis

16 pav. Dešimtokų, kuriems trūksta fizinių mokymosi namuose sąlygų, dalis

Duomenys ir skaičiavimai: STRATA

Tikimybės studijuoti atotrūkis tarp tas pačias mokyklas lankusių žemiausio ir aukščiausio SES moksleivių – 30 proc. Nors šalies mastu aukščiausio ir žemiausio SES moksleivių tikimybės studijuoti atotrūkis siekė 51 procentinį punktą, atotrūkis tarp tas pačias mokyklas 10 klasėje lankusių moksleivių atotrūkis buvo 30 procentinių punktų (2 lentelė, 2 stulpelis). Tai skatina manyti, kad skirtingo SES moksleivių lankomų mokyklų kokybės skirtumai yra reikšminga paaiškinimo, kodėl žemo SES moksleiviai rečiau studijuoja AM, dalis. Įtraukus 10 klasėje lankytą mokyklą, modeliu paaiškinama priėmimo rezultatų sklaidos dalis padidėja iki 36 proc. (2 lentelė, pseudo R).

Moksleiviams, kurie ne tik lankė tas pačias mokyklas, bet ir jose pasiekė panašių akademinį rezultatų, SES įtaka dar mažesnė (2 lentelė, 3 ir 4 stulpeliai). Kontroliuojant 10 klasėje laikomų PUPP egzaminų pasiekimus tikimybės studijuoti skirtumas žemiausio ir aukščiausio SES moksleiviams sumažėja nuo 30 procentinių punktų iki 19 procentinių punktų. Tai rodo, kad reikšminga dalis pasiekimų atotrūkio, nuo kurio vėliau priklauso galimybės studijuoti AM, 10 klasėje jau būna susiformavusi. Įtraukus PUPP rezultatus, modeliu paaiškinama priėmimo rezultatų sklaidos dalis padidėja iki 47 proc. Žemiausio SES moksleiviai, tą pačią pasiekimų raidos trajektoriją išlaikę ir 12 klasėje (įvertinti tais pačiais metiniais pažymiais ir išlaikę tiek pat VBE), studijuoja vidutiniškai 9 procentiniais punktais rečiau nei aukščiausio SES. Įtraukus BA rezultatus, modeliu paaiškinama priėmimo rezultatų sklaidos dalis padidėja iki 67 proc.

Kaip interpretuoti modelių rezultatus

Lentelėse 2 ir 3 pristatomuose modeliuose SES įtakos mastas matuojamas vidutiniu daliniu poveikiu (angl. *average partial effect*). Ši statistika parodo, kiek vidutiniškai pasikeičia tikimybė studijuoti AM, kai nepriklausomas kintamasis pasikeičia vienu vienetu arba pakinta kategorija, kitiems kintamiesiems išliekant pastoviams. Konkrečiau, 2 ir 3 lentelėse nurodomi procentiniai punktai rodo, kaip skiriasi tikimybė studijuoti aukščiausio socialinio ekonominio statuso ir likusiems moksleiviams. Pavyzdžiui, pirmą (po pavadinimų) lentelės langelį reikėtų interpretuoti taip: palyginti su moksleiviais, kilusiais iš aukščiausio SES šeimų, žemiausio SES moksleiviams tikimybė studijuoti mažesnė 51 procentiniu punktu. Pirmame stulpelyje pateikiami įverčiai be papildomų kontrolių sutampa su paprastais AM studijuojančių moksleivių dalies skirtumais pagal SES grupę ir atspindi visuminę SES įtaką tikimybei studijuoti AM. Tolesni stulpeliai padeda suprasti, kokį tarpinį vaidmenį formuojantis SES įtakai vaidina lankyta mokykla ir akademiniai pasiekimai iki studijų. Išsamūs modeliai su kontrolinių kintamųjų įtakos įverčiais pateikiami A priede.

Pseudodeterminacijos koeficientas (Tjur'o R²) parodo, kokią dalį priklausomo reiškinio paaiškina į modelį įtraukti nepriklausomi kintamieji. Jei R² lygus 0 % (mažiausia galima reikšmė), tai reiškia, kad į modelį įtraukti kintamieji reiškinio paaiškinti nepadeda nė kiek, jei R² lygus 100 % (didžiausia galima reikšmė) – nepriklausomi kintamieji paaiškina visą reiškinį.

2 lentelė. SES įtaka tikimybei studijuoti AM: logistinės regresijos rezultatai, vidutiniai ribiniai poveikiai

	Be kitų kontrolinių kintamųjų (1)	+ Kontroliuojant mokyklą, kurioje moksleivis mokėsi 10 klasėje (2)	+ Kontroliuojant PUPP rezultatus (3)	+ Kontroliuojant BA (12 kl.) rezultatus: metinius ir VBE (4)
Žemiausio SES	-51 p. p. ***	-30 p. p. ***	-19 p. p. ***	-9 p. p. ***
Žemo SES	-36 p. p. ***	-22 p. p. ***	-16 p. p. ***	-8 p. p. **
Vidutinio SES	-23 p. p. ***	-15 p. p. ***	-10 p. p. ***	-4 p. p. ***
Aukšto SES	-14 p. p. ***	-9 p. p. ***	-6 p. p. ***	-3 p. p. ***
Stebėjimų skaičius	29 106	29 106	29 106	29 106
Pseudo R (Tjur'o R ²)	12 %	36 %	47 %	67 %

P reikšmės: * – < 0,05, ** – < 0,01, *** – < 0,001. P reikšmė yra tikimybė, kad tikroji statistika (tuo atveju, kai H0 teisinga) yra ne mažesnė už stebimą įvertį.

Kontroliuojant mokyklą, kurią moksleiviai lankė 10 klasėje, studijuojančiųjų VU dalis atotrūkis tarp aukščiausio ir žemiausio SES mokšleivių sumažėja daugiau nei perpus: nuo 14 iki 6 procentinių punktų (3 lentelė, 2 stulpelis). O modeliu paaiškinama priėmimo į VU rezultatų sklaidos dalis padidėja iki 19 proc. (3 lentelė, pseudo R). Kontroliuojant ne tik mokyklą, bet ir akademinis pasiekimus iki studijų, skirtumai tarp aukščiausio SES ir likusių mokšleivių sumažėja iki 2–4 procentinių punktų ir kai kuriais atvejais tampa statistiškai nereikšmingi. Modeliu paaiškinama priėmimo rezultatų sklaidos dalis padidėja iki 38 proc. Lankytas mokyklas iš modelio pašalinus, net ir kontroliuojant PUPP bei BA rezultatus skirtumai tarp aukščiausio SES ir likusių mokšleivių išlieka statistiškai reikšmingi ir svyruoja tarp 7 ir 10 procentinių punktų, o modelis paaiškina tik 13 proc. rezultatų sklaidos (D priedas). Tai signalizuoja, kad mokyklos gali atlikti ypač svarbų vaidmenį paskatindamos žemesnio SES mokšleivius rinktis aukštesnio prestižo AM, į kurią sunkiau įstoti.

3 lentelė. SES įtaka tikimybei studijuoti VU: logistinės regresijos rezultatai, vidutiniai ribiniai poveikiai

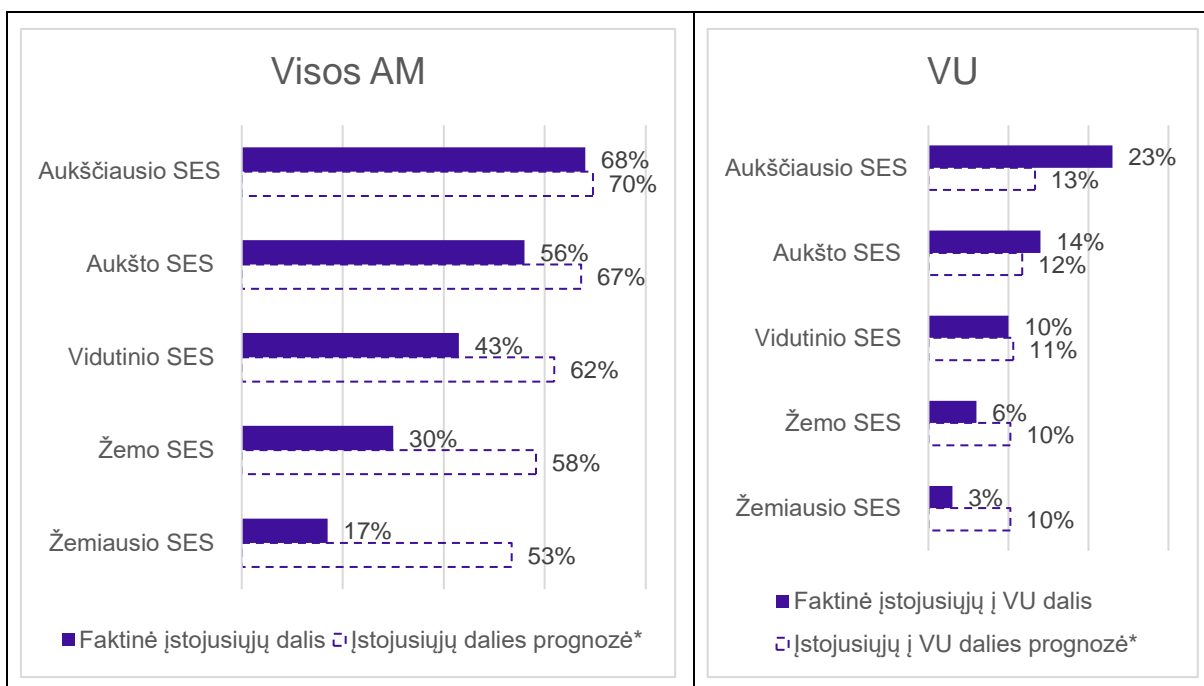
	Be kitų kontrolinių kintamųjų (1)	+ Kontroliuojant mokyklą, kurioje mokšleivis mokėsi 10 klasėje (2)	+ Kontroliuojant PUPP rezultatus (3)	+ Kontroliuojant BA (12 kl.) rezultatus: metinius ir VBE (4)
Žemiausio SES	-14 p. p. ***	-6 p. p. ***	-3 p. p. *	-2 p. p.
Žemo SES	-15 p. p. ***	-8 p. p. ***	-5 p. p. ***	-4 p. p. **
Vidutinio SES	-10 p. p. ***	-5 p. p. ***	-3 p. p. **	-2 p. p. *
Aukšto SES	-11 p. p. ***	-7 p. p. ***	-4 p. p. ***	-3 p. p. **
Stebėjimų skaičius	12 032	12 032	12 032	12 032
Pseudo R (Tjur'o R²)	2 p. p.	19 p. p.	32p. p.	38 p. p.

Duomenys: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA

P reikšmės: * – < 0,05, ** – < 0,01, *** – < 0,001. P reikšmė yra tikimybė, kad tikroji statistika (tuo atveju, kai H0 teisinga) yra ne mažesnė už stebimą įvertį.

Jeigu visų mokšleivių lankytos mokyklos ir akademiniai rezultatai, nepriklausomai nuo SES, būtų tipiniai ir vienodi, galima tikėtis, kad į aukštąsias mokyklas įstojusių žemiausio SES mokšleivių dalis padidėtų nuo 17 proc. iki 53 proc., o įstojusiųjų į VU dalis – nuo 3 proc. iki 10 proc. (17 pav.). Tipinio 2019 m. vidurinę mokyklą turėjusio baigti mokšleivio rezultatai: lietuvių kalbos PUPP įvertinimas – 7, lietuvių k. metinis pažymys – 8, išlaikyti 4 VBE. Tipinėmis mokyklomis laikomos mokyklos, kurių ankstesnių laidų akademinis pasiekimų vidurkiai sutampa su tipinio mokšleivio pasiekimais.

17 pav. Įstojusiųjų dalis ir įstojusiųjų dalies prognozė*, jei moksleivių lankytos mokyklos ir rezultatai būtų vienodi – tipiniai

* Prognozė sudaryta pagal 2 lentelės 4 stulpelyje pristatytą (išsamų) priėmimo į AM modelį. Prognozė sudaryta pagal pasiekimus tipiniam moksleiviui (kurio lietuvių kalbos žinios PUPP buvo įvertintos 7, 12 kl. metiniu pažymiu 8 ir kuris laikė 4 VBE), besimokančiam mokykloje, kurios moksleivių vidutiniai rezultatai sutampa su tipiniais. Duomenys: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA

Valstybės finansuojamas vietas skirstant išimtinai pagal akademinis pasiekimus, prastesni žemesnio SES moksleivių akademiniai pasiekimai turi įtakos ir jiems tenkančiai (potencialių) studijų kainai. Kitame poskyryje aptariamos finansinės kliūtys, su kuriomis susiduriama siekiant padengti studijų kainą ir kitus kaštus.

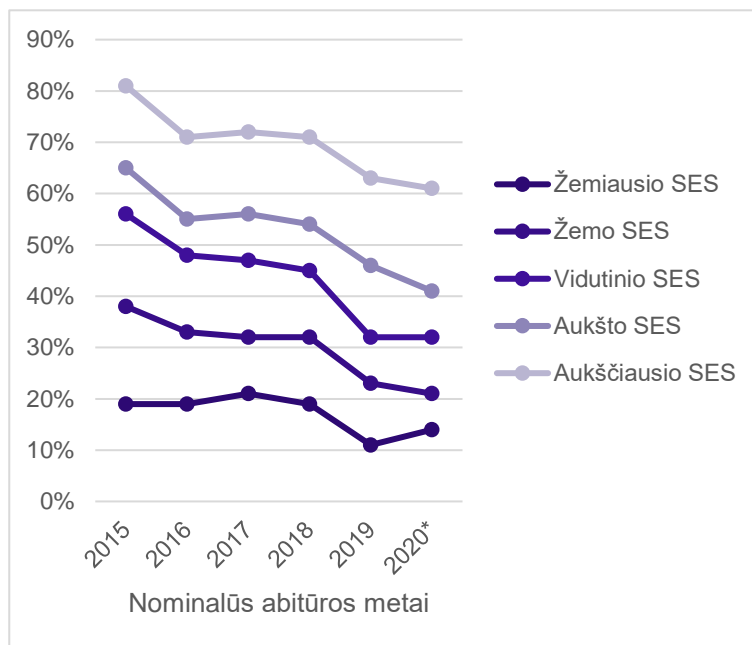
4.2. Finansinės kliūtys

Dėl mažesnių akademinis pasiekimų žemesnio SES moksleiviai rečiau gali pretenduoti į valstybės finansavimą studijoms, todėl jiems tenkanti potencialių studijų kaina yra didesnė. Tarp 2020 m. vidurines mokyklas turėjusių baigti žemiausio SES dešimtokų stojantiesiems į VF vietas keliamus brandos egzaminų reikalavimus atitiko 15 proc., tarp aukščiausio SES – 70 proc. Dėl tos pačios priežasties žemo SES šeimas neproporcingai neigiamai paveikė ir kartelės siekiantiesiems studijuoti VF vietose pakėlimas. Didinant reikalavimus mažėjo visų socialinių grupių moksleivių galimybės studijuoti valstybės lėšomis, tačiau labiausiai – vidutinio ir žemesnio SES moksleivių. 2015–2019 m. valstybės finansavimo galinčių siekti moksleivių dalis šiose grupėse sumažėjo perpus, o aukščiausio SES grupėje – penktadaliu (18 pav.). Kadangi 2020 m. reikalavimai siekiantiesiems gauti valstybės finansavimą studijoms švelninti iki 2018 m. lygio, moksleivių pasiekimams nekintant 2020 m. į VF vietas pretenduoti galinčių moksleivių dalis turėjo atitinkamai augti. Vis dėlto 2020 m. buvo išskirtiniai dėl COVID-19 sukurtų trikdžių švietimo procese, todėl tikėtina, kad faktiškai į valstybės finansavimą galinčių pretenduoti moksleivių dalis, ypač tarp žemesnio SES, buvo mažesnė.

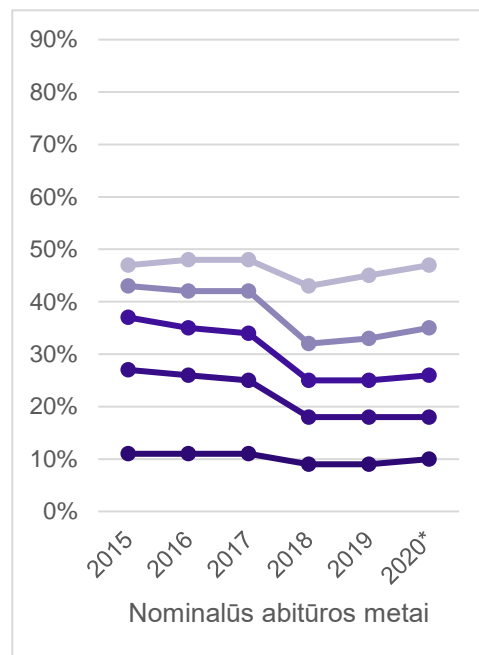
Atotrūkis tarp VF gaunančių aukščiausio ir vidutinio bei žemesnio SES moksleivių dalių 2015–2020 m. laikotarpiu augo (19 pav.). 2020 m. vidutinio ir žemiausio SES moksleiviai valstybės finansavimą studijoms gavo atitinkamai perpus ir 4 kartus rečiau nei aukščiausio SES moksleiviai. 2020 m. tarp visų įstojusių žemo SES moksleivių studijuojantieji privačiomis lėšomis sudarė 43 proc., o tarp aukščiausio SES – 30 proc. (20 pav.). Tai gi dėl nevienodo

kokybiško ugdymo prieinamumo ir VF vietų skirstymo išimtinai pagal akademinis pasiekimus mokestis už studijas šiuo metu praktiškai yra regresinis: tarp įstojusių dažniausiai už studijas moka tie, kurių galimybės mokėti mažiausios.

18 pav. Siekiantiesiems gauti VF studijų vietą universitete keliamus VBE reikalavimus²⁶ atitikusių 10 klasės moksleivių dalies dinamika

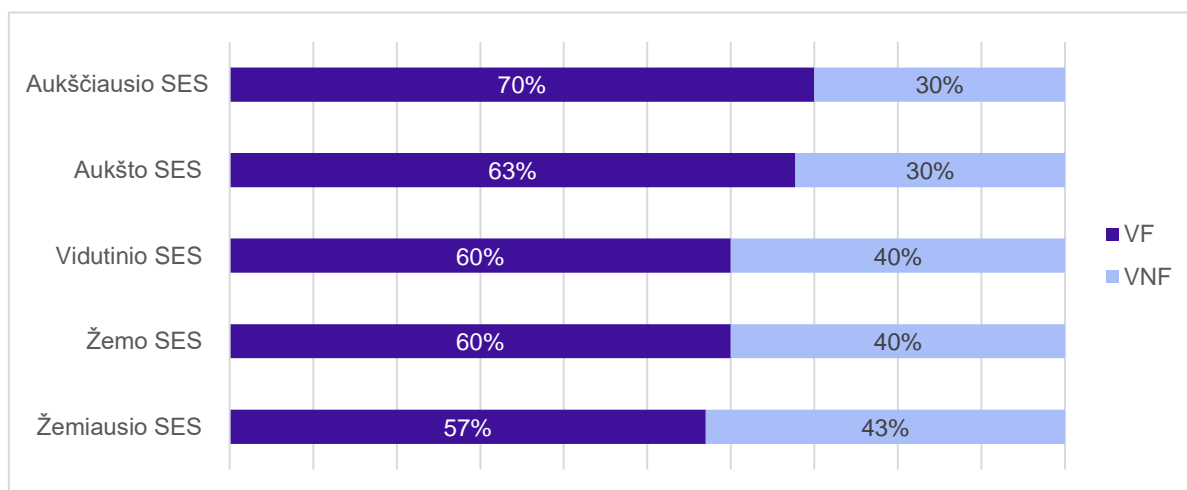

19 pav. VF studijų vietas gavusių 10 klasės moksleivių dalies dinamika

Šaltinis: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA
* 2020 m. duomenys preliminarūs.

20 pav. Įstojusiujų į VF vietas dalis pagal moksleivių SES, 2020 m.

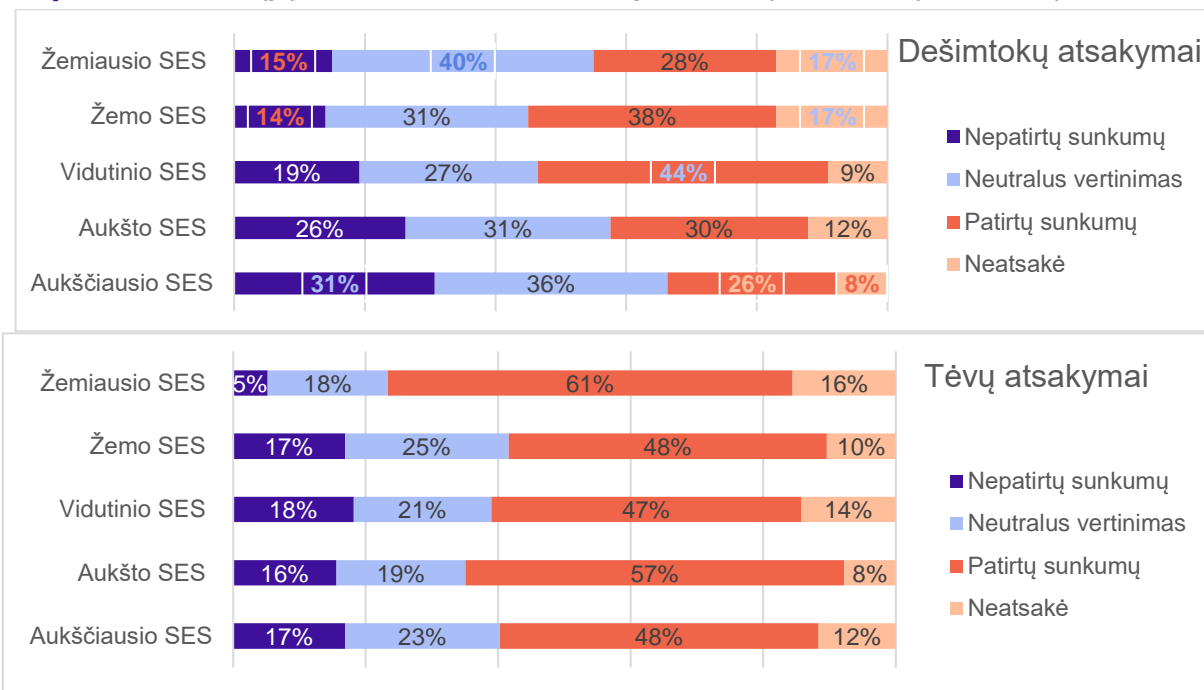
Duomenys: ŠVIS; skaičiavimai: STRATA

Studijų kaina, negavus valstybės finansavimo, visų socialinių grupių šeimoms sukeltų finansinių sunkumų. Dešimtokų ir jų tėvų buvo prašoma įsivaizduoti situaciją, kad įgijus vidurinį išsilavinimą tenka studijuoti valstybės nefinansuojamoje vietoje, ir įvertinti, ar dėl to patirtų finansinių sunkumų mokėti už studijas ir padengti pragyvenimo išlaidas. Tarp žemiausio

²⁶ Pastaba: nuo 2016 m. daugelis aukštųjų mokyklų taip pat taiko minimalaus konkursinio balo reikalavimus. Kadangi konkursiniai balai priklauso nuo pasirinktos studijų krypties ir aukštosios mokyklos, atliekant skaičiavimus į šį reikalavimą neatsižvelgiama.

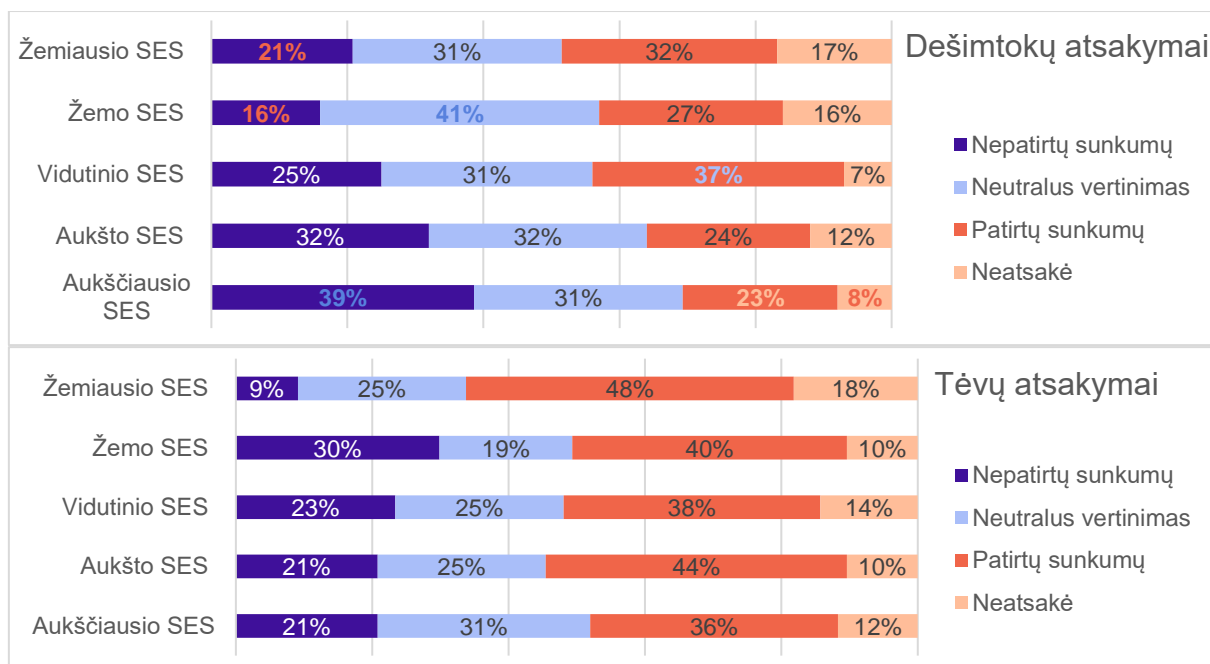
SES moksleivių nurodžiusių, kad nepatirtų finansinių sunkumų, dalis sudarė 15 proc., o tarp aukščiausio SES – dvigubai daugiau – 31 proc. Tėvai buvo mažiau optimistiški: tarp žemiausio SES tėvų nurodžiusių, kad nepatirtų sunkumų, buvo 5 proc., o tarp likusiųjų, nepriklausomai nuo SES – 16–18 proc. (21 pav.). Moksinių ir tėvų taip pat klausta, ar jiems kiltų sunkumų siekiant padengti pragyvenimo išlaidas. Žemiausio SES moksleivių, nurodžiusių, kad nepatirtų finansinių sunkumų, dalis sudarė 21 proc., aukščiausio – dvigubai daugiau – 39 proc. Tarp tėvų ši dalis nenuosekliai svyravo tarp 9 ir 30 proc. (22 pav.).

21 pav. Manančiųjų, kad mokėdami už studijas patirtų finansinių sunkumų, dalis

Duomenys ir skaičiavimai: STRATA
Skaičiuojama nuo visų apklaustųjų.

22 pav. Manančiųjų, kad patirtų finansinių sunkumų padengiant pragyvenimo išlaidas mokantis VNF vietoje, dalis

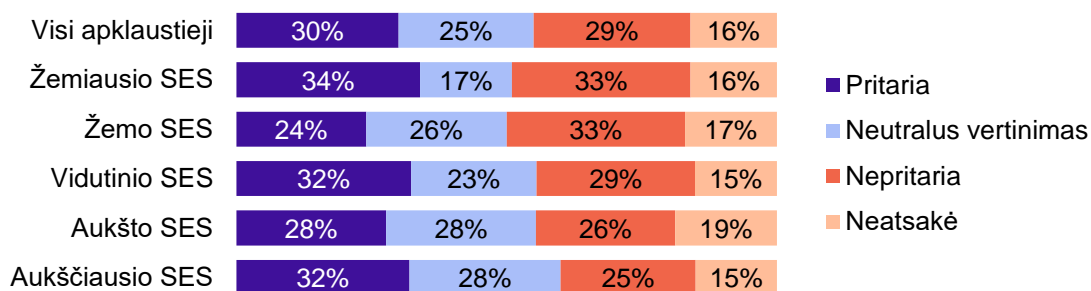

2019 m., kai buvo atliekama apklausa, medianinė metinė universitetinių studijų kaina²⁷ siekė 2848 Eur, koleginių – 2077 Eur. Lyginant su kitomis EBPO šalimis, Lietuva drauge su tokiomis šalimis kaip Olandija ir Ispanija turėtų būti priskiriama prie šalių, kuriose studijų kaina tarp kitų šalių maža²⁸. Vis dėlto, atlyginimams esant mažiems, studijų kaina sudaro reikšmingą išlaidų dalį. 2019 m. III ketvirtį vidutinės pajamos atskaičius mokesčius siekė 834 Eur. Taigi universitetinių studijų kaina sudarė 14 proc. dviejų vidutinius atlyginimus gaunančių asmenų šeimos metinių atlyginimo pajamų, koleginių studijų – 10 proc. Minimalus mėnesinis atlyginimas atskaičius mokesčius siekė 396 Eur. Taigi medianinė universitetinių studijų kaina sudarė 30 proc. dviejų minimalius atlyginimus gaunančių asmenų šeimos metinių atlyginimo pajamų, koleginių studijų – 22 proc.

Dėl mažų šeimų pajamų kylančias finansines kliūtis gali kompensuoti efektyviai veikianti studijų paskolų sistema, vis dėlto, nepriklausomai nuo SES, skolinimosi galimybė Lietuvoje daugeliui nepatraukli. Teiginiui, kad prireikus mokėti už studijas imtų paskolą, pritariančių moksleivių dalis svyruoja tarp 24 ir 34 proc. (23 pav.). Realybėje studijų paskolų sutartis sudarančių moksleivių dalis gerokai mažesnė. Santykinis studijų paskolų skaičius 2009–2019 m. augo ir laikotarpio pabaigoje siekė apytiksliai 6 proc. (24 pav.). Kitaip tariant, 2019 m. 100 įstojusiųjų teko 6, kurie kreipėsi į Valstybinį studijų fondą (VSF) dėl valstybės remiamos paskolos ir gavo teigiamą atsakymą²⁹. Tarp riboto paskolų patrauklumo priežasčių gali būti studentui tenkanti didelė rizikos dalis. Dėl paskolos gražinimo atidėjimo galima kreiptis tik tuo atveju, jei mėnesinės vienam šeimos nariui tenkančios pajamos yra ypač mažos, neviršija 50 proc. valstybės remiamų pajamų sumos (2020 m. – 125 Eur). Antra priežastis – prievolė palūkanas, jei jų nekompensuoja valstybė, mokėti nuo paskolos išmokėjimo.

23 pav. Dešimtokų, manančių, kad įstoję į VNF vietą imtų paskolą studijoms, dalis

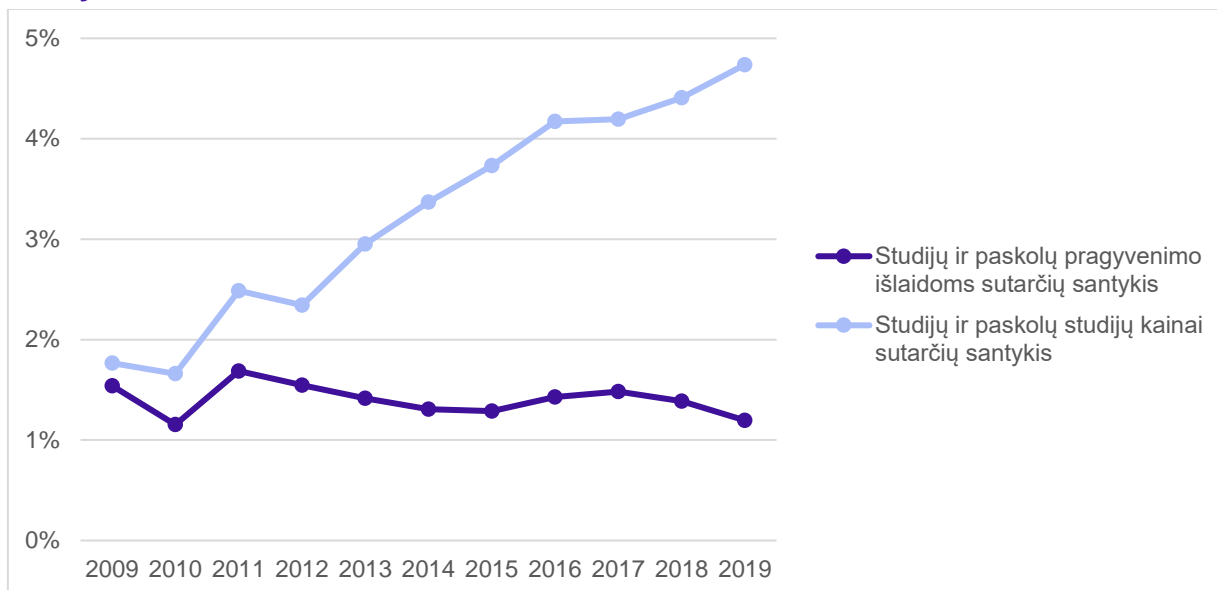

27 Pateikiama norminė studijų kaina, nustatyta švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymu „Dėl studentų, priimanų 2019 metais į aukštąsias mokyklas, norminių studijų kainų patvirtinimo“, 2019 m. vasario 27 d., Nr. V-175.

28 OECD indicators. Education at Glance 2019, <<https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9721a904-en/index.html?itemId=/content/component/9721a904-en>>.

29 Faktiškai iš paskolos lėšų finansuotų studijų dalis mažesnė, nes bankai gali atsisakyti teikti paskolą.

24 pav. Visų studijų sutarčių ir valstybės garantuojamų paskolų sutarčių santykis

Duomenys: VSF, ŠVIS; skaičiavimai: STRATA

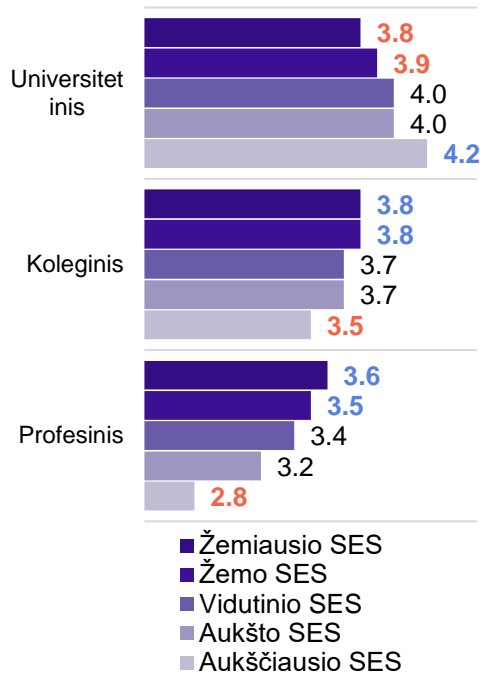
Iki šiol pristatytos galimybių studijuoti AM netolygumus formuojančios akademinės ir finansinės kliūtys. Vis dėlto paskatos mokytis ir finansinių išlaidų vertinimas priklauso nuo to, kaip vertinamas pats aukštasis mokslas. Apsisprendžiant studijuoti ir siekiant šio tikslo taip pat svarbios žinios apie priėmimo ir aukštojo mokslo sistemą. Su moksleivių bei jų šeimų požiūriu ir turima informacija susijusios kliūtys pristatomos kitame skyriuje.

4.3. Su informacija ir požiūriu susijusios kliūtys

Nepriklausomai nuo SES, moksleiviai aukštojo mokslo patrauklumą vertina ne prasčiau, nei profesinio mokymo. Vis dėlto alternatyvų patrauklumo vertinimas reikšmingai priklauso nuo moksleivio šeimos SES.

Juo žemesnis SES, juo prasčiau vertinamas aukštasis universitetinis išsilavinimas, ir juo geriau – koleginiis ir ypač profesinis išsilavinimas. Itin didelių skirtumų pastebima tarp profesinio mokymo vertinimų. Žemiausio SES moksleiviai profesinių mokyklų patrauklumą įvertino 3,6 balo iš 5, aukščiausio SES moksleiviai – 2,8 balo. Kitaip tariant, žemesnio nei vidutinio SES moksleiviai universiteto, kolegijos ir profesinio mokymo alternatyvas vertina panašiai palankiai, o pagal vidutinio ir aukštesnio SES moksleivių vertinimus egzistuoja aiški hierarchija, kurioje pirmą vietą užima universitetas, o paskutinę – profesinė mokykla. Pavyzdžiui, žemiausio SES moksleiviai aukštojo universitetinio ir profesinio mokymo patrauklumą įvertino atitinkamai 3,8 ir 3,6 balo iš 5. Aukščiausio SES moksleiviai universitetinio išsilavinimo patrauklumą įvertino vidutiniškai 4,2 balo iš 5, koleginiis ir profesinio – atitinkamai 3,5 ir 2,8 balo (25 pav.). Šie dėsningumai pastebimi patrauklumą vertinant pagal visas keturias išskirtas patrauklumo komponentes. Žemo SES moksleiviai ne tik patys santykinai geriau vertina PM kokybę, bet ir yra reikšmingai labiau linkę manyti, kad visuomenės nuomonė apie PM – veikiau teigiama. Žemiausio SES moksleiviai visuomenės nuomonę apie profesinį mokymą įvertino vidutiniškai 3,6, o aukščiausio SES moksleiviai – 2,7 balo (26 pav. –29 pav.).

25 pav. Išsilavinimo patrauklumo dešimtokams įverčiai

Skaičiuojama nuo įvertinusiųjų.
Duomenys ir skaičiai: STRATA

Kaip matuojamas AM ir PM patrauklumas

Skirtingo išsilavinimo (aukštojo universitetinio, koleginio ir profesinio) lygmenų patrauklumui matuoti buvo sukurtas keturių komponentų modelis, apimantis:

1) visuomenės nuomonę (klausias: „Kalbant apie Lietuvoje suteikiamą aukštąjį universitetinį / koleginių / profesinį išsilavinimą, kiek teigiama ar neigiama yra visuomenės (daugumos Lietuvos gyventojų) nuomonė apie aukštąjį universitetinį / koleginių / profesinį išsilavinimą bendrai?“);

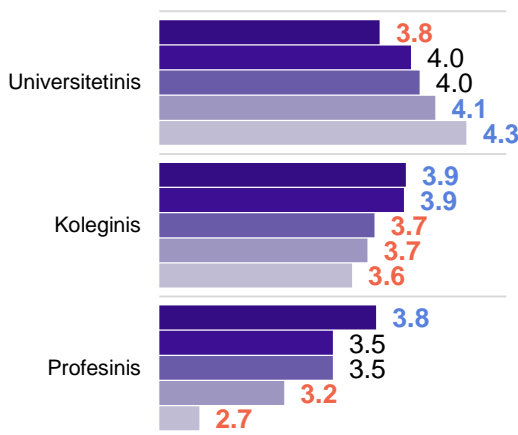
2) asmeninę nuomonę (klausias: „Kiek teigiama ar neigiama yra Jūsų asmeninė nuomonė apie aukštąjį universitetinį / koleginių / profesinį išsilavinimą?“);

3) rekomendavimo tikimybę (klausias: „Jei Jūsų draugas ar artimas giminaitis svarstytų stoti į universitetą / kolegiją / profesinio mokymo įstaigą ir Jūsų paprašytų patarimo, kiek tikėtina, kad jam (jai) rekomenduotumėte siekti aukštojo universitetinio / koleginio / profesinio išsilavinimo?“);

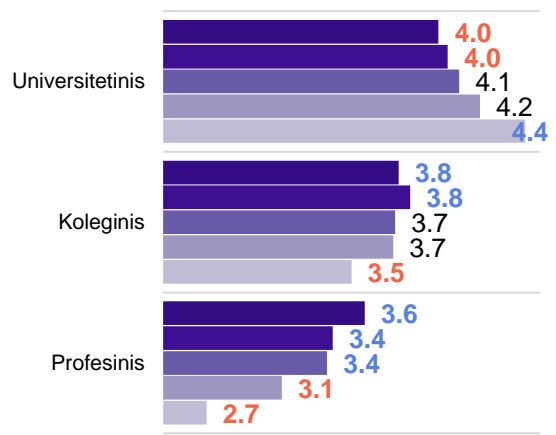
4) nuomonę apie studijų, mokymo kokybę (klausias: „Kokia Jūsų nuomonė apie universitetinių / koleginių studijų / profesinio mokymo kokybę Lietuvoje?“).

Patrauklumą moksleiviai vertino 5 balų skalėje, kur 1 balas reiškia prasčiausią vertinimą, 5 – geriausią.

26 pav. Dešimtokų pateikiamas asmeninės nuomonės vertinimas

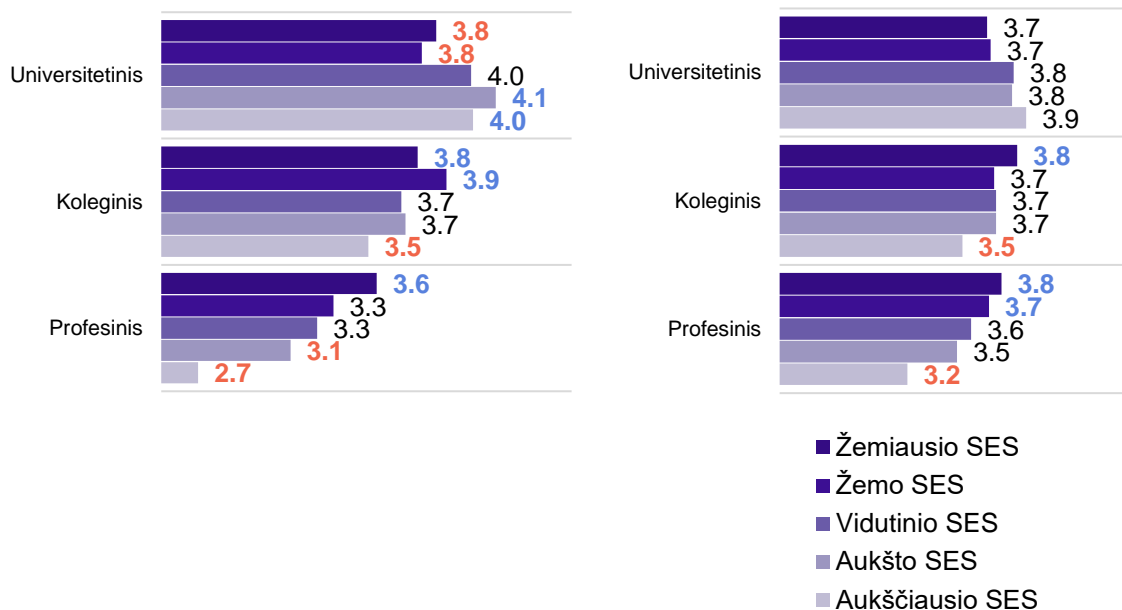

27 pav. Dešimtokų rekomendavimo tikimybės balais

28 pav. Dešimtokų pateikiamas visuomenės nuomonės vertinimas

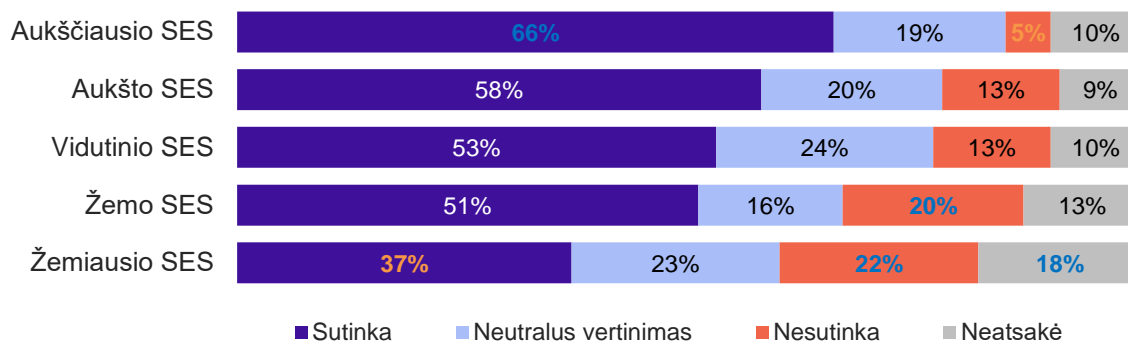
29 pav. Dešimtokų pateikiamas studijų kokybės vertinimas

Duomenys ir skaiėivimai: STRATA
Skaiėiuojama nuo visų apklaustųjų.

Prasėiau vertindami aukštojo mokslo patrauklumą, vidutinio ir žemesnio SES moksleiviai jau 10 klasėje reėiau nurodo, kad įgyti aukštąjį išsilavinimą jiems asmeniškai yra svarbu. Tarp aukštesnio nei vidutinio SES moksleivių su teiginiu, kad jiems svarbu įgyti aukštąjį išsilavinimą, sutiko beveik 7 iš 10, o tarp žemiausio SES moksleivių – 4 iš 10 (30 pav.). Pagrįsta manyti, kad aiškinant moksleivių požiūrio skirtumus svarbus vaidmuo tenka tėvų lūkesėių ir nuostatų, susijusių su aukštuoju išsilavinimu, skirtumams.

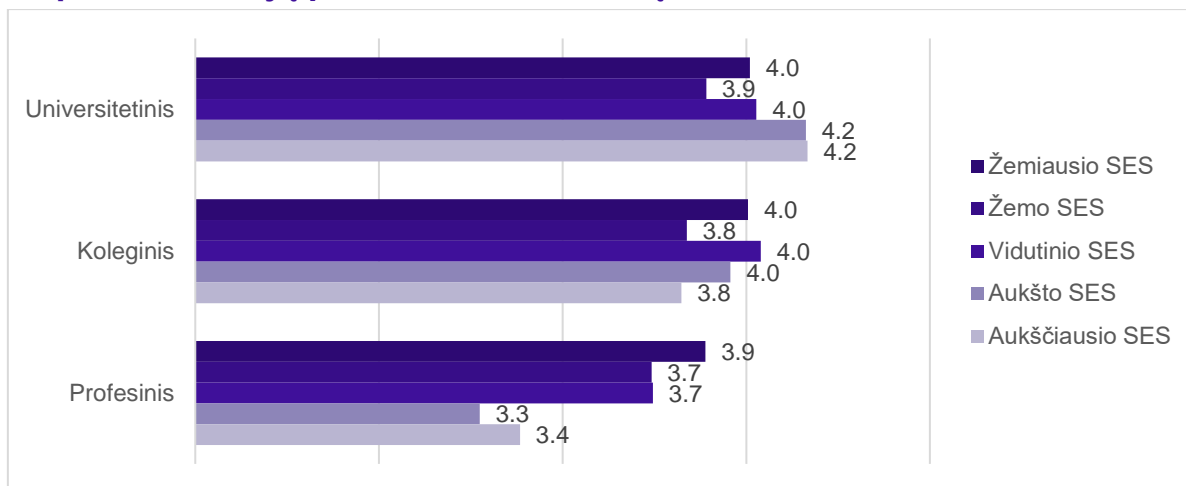
30 pav. Dešimtokų, kuriems svarbu įgyti aukštąjį išsilavinimą, dalis

Duomenys ir skaiėivimai: STRATA

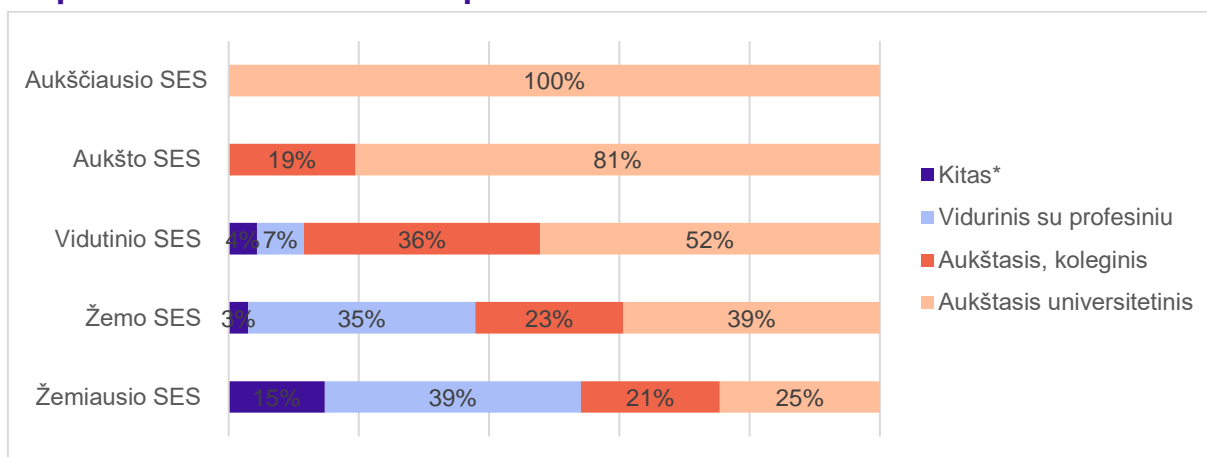
Žemesnio SES tėvai pozityviau vertina PM patrauklumą ir pasižymi mažesniais lūkesėiais dėl minimalaus vaikų išsilavinimo lygio. Žemiausio SES tėvai profesinio išsilavinimo patrauklumą įvertino 3,9 balo, aukščiausio SES tėvai – 3,4 balo (31 pav.). Taigi nors išsilavinimo alternatyvų patrauklumo vertinimo skirtumai tarp aukšto ir žemo SES tėvų mažesni nei tarp vaikų, tendencijos yra panašios. Tarp žemiausio SES tėvų ketvirtadalis atsakiusiųjų nurodė, jog norėtų, kad vaikai įgytų aukštąjį išsilavinimą, o tarp aukščiausio SES tėvų – visi, be to, visi pageidautų universitetinio išsilavinimo (32 pav.).

31 pav. Institucijų patrauklumo tėvams įverčiai

Duomenys ir skaičiavimai: STRATA

32 pav. Žemiausias tėvams priimtinas vaiko išsilavinimas

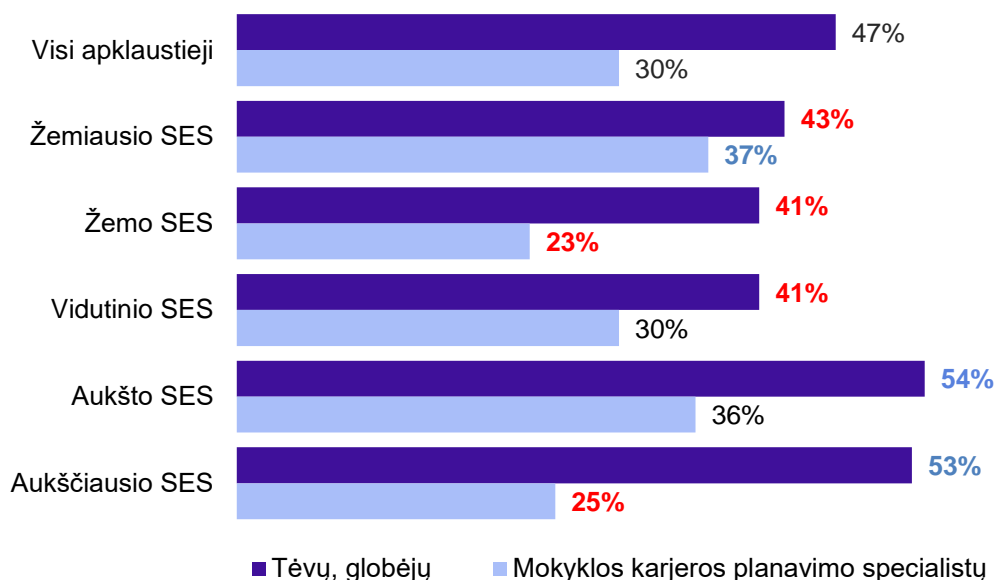

Skaičiuojama nuo atsakiusiųjų.

* Pagrindinis, vidurinis arba pagrindinis su profesiniu

Kad tėvų nuomonė renkant išsilavinimo lygį gali būti svarbi, rodo ir tai, kad moksleiviai, nepriklausomai nuo SES, nurodo tėvų ir globėjų rekomendacijomis pasitikintys labiau nei mokyklos karjeros planavimo specialistų. Vis dėlto žemiausio SES moksleiviai konsultantais pasitiki beveik taip pat, kaip ir tėvais (33 pav.). Tad žemiausio SES moksleiviams mokyklos karjeros planavimo specialistų prieinamumas galėtų būti ypač svarbus informacijos rinkimo ir apsisprendimo etape. Vis dėlto šiuo metu karjeros specialistų vaidmuo ribotas dėl nepakankamo finansavimo: 2016–2017 m. vienam karjeros specialisto etatui teko 4659 mokiniai. Kitame skyriuje nagrinėjama, kokiomis savybėmis žemesnio nei vidutinio SES moksleivius bei jų šeimas traukia ir atgraso kiekvienas iš trijų institucijų tipų.

33 pav. Moksleivių, kurie labiausiai pasitiki patarimais ir rekomendacijomis dėl tolesnio mokymosi, dalis

Skaiciuojama nuo visų apklaustųjų.

Požiūrį į institucijas, dėl kurių jos vertinamos kaip patrauklios, galima skirstyti į susijusį su pozityviais traukos veiksniais ir kliūčių vertinimu (prieinamumu).

Požiūris, susijęs su traukos veiksniais – požiūris į institucijų teikiamas akademinės, profesinės ir kitas galimybes, kurios yra svarbios besirenkančiajam.

Pavyzdžiui, universitetas gali būti patrauklus dėl požiūrio, kad šios institucijos absolventai darbo rinkoje vertinami geriau nei kitų institucijų. Požiūris, susijęs su kliūtimis – tai požiūris į studijoms institucijoje reikalingus išteklius (tarp jų akademinis, finansinis ir informacijos) ir savo galimybes išpildyti reikalavimus. Pavyzdžiui, universitetas gali būti nepatrauklus dėl menko savo galimybių atitikti potencialiems studentams keliamus minimalaus konkursinio balo reikalavimus vertinimo.

Studijos universitete žemo SES moksleiviams patrauklios dėl su jomis siejamų pozityvių traukos veiksnių – akademinų galimybių, didelių pajamų po studijų.

Rinktis studijas universitete motyvuoja dominančios, aktualios programos, įdomus mokymosi turinys, galimybė pasiekti aukščiausių akademinų rezultatų, išvystyta mokymosi aplinka ir infrastruktūra, galimybės išvykti studijuoti į užsienį, taip pat – požiūris, kad po universitetinių studijų bus lengva susirasti gerai apmokamą darbą, universitetų absolventus gerai vertina darbdaviai. Universitetai už kitas institucijas patrauklesni ir dėl kitų priežasčių: studijų prestižo, įdomaus, turiningo studentiško gyvenimo.

Rinktis studijas kolegijoje ir profesinį mokymą skatina mažiau atvirai ambicingi profesiniai motyvai ir prieinamumas. Rinktis studijas kolegijoje skatina požiūris, kad šio tipo institucijoje daug dėmesio skiriama praktikai, studijos padės įgyvendinti karjeros planus.

Kokios institucijų savybės laikomos patraukliomis

Patraukliomis institucijos savybėmis laikomos tos, kurios:

- 1) moksleivių požiūriu, geriausiai apibūdina instituciją. Respondentų buvo prašoma priskirti sąraše nurodytas savybes institucijai, kuriai apibūdinti jos tinka geriausiai. Sąrašą sudarė 29 savybės, apimančios priėmimo, mokymosi, studijų finansavimo ir karjeros galimybių, įgijus atitinkamą išsilavinimą, sritis;
- 2) moksleiviams yra svarbios arba koreliuoja su institucijos patrauklumo vertinimu. Svarba matuota tiesioginiu klausimu, kurios savybės iš pirmiau minėto sąrašo jiems svarbios renkantis, kur studijuoti, į ką atsižvelgiama priimant galutinį sprendimą dėl studijų. Savybių svarbai įvertinti buvo naudojama 5 balų skalė.

Profesinis mokymas taip pat patrauklus dėl praktikos ir dėl nuostatos, kad įgijus profesinį išsilavinimą bus lengva susirasti nuolatinį darbą, darbą pagal profesiją. Priešingai nei universitetai, kolegijos ir profesinės mokyklos patrauklios dėl palankių nuostatų apie jų prieinamumą: paprasto, aiškaus priėmimo proceso, prieinamos mokamų studijų (mokymo) kainos. Kolegijos ypač siejamos ir su didele tikimybe įstojus studijas baigti (4 lentelė).

4 lentelė. Dešimtokams patrauklios institucijų savybės

	Universitetas	Kolegija	Profesinis mokymas
<i>Akademiniai motyvai</i>	Įdomu mokytis Yra dominantai, aktuali programa Galėsiu pasiekti geriausių akademinų rezultatų Išvystyta mokymosi aplinka ir infrastruktūra Galimybės išvykti studijuoti į užsienį	Įdomu mokytis	Įdomu mokytis
<i>Profesiniai motyvai</i>	Bus lengva susirasti gerai apmokamą darbą Darbdaviai gerai vertina absolventus	Dėmesys praktikai Studijos padės įgyvendinti karjeros planus	Dėmesys praktikai Bus lengva susirasti nuolatinį darbą Bus lengva susirasti darbą pagal profesiją
<i>Prieinamumas</i>		Paprastas, aiškus priėmimo procesas Prieinama mokamų studijų kaina Įstojęs sėkmingai baigsiu	Paprastas, aiškus priėmimo procesas Prieinama mokamų studijų kaina
<i>Kita</i>	Prestižinės studijos, mokymas Įdomus, turiningas studentiškas gyvenimas		

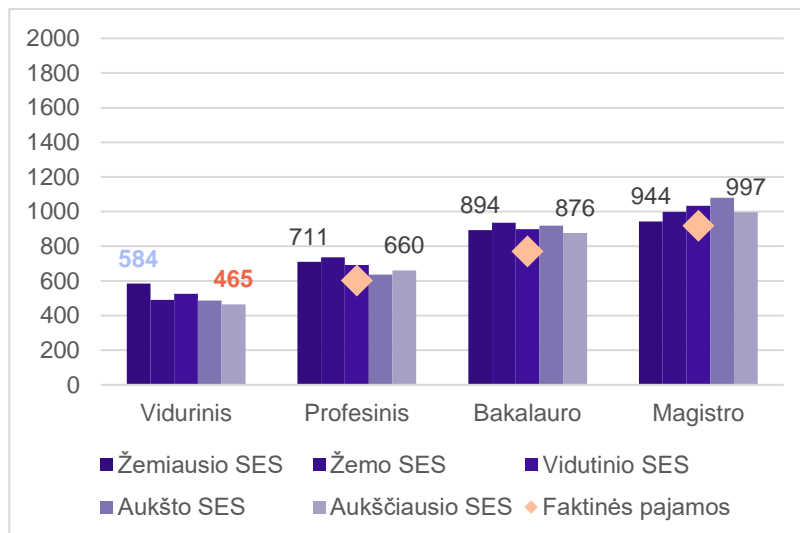
Sudaryta autorių, remiantis STRATA duomenimis

Nors žemo SES moksleiviai universitetinį išsilavinimą sieja su galimybėmis po studijų susirasti gerai apmokamą darbą, **palyginti su kitais moksleiviais, kilusieji iš žemiausio SES šeimų yra linkę optimistiškiausiai vertinti jokio išsilavinimo po vidurinės mokyklos baigimo nesiekusių asmenų tikėtinas pajamas, o drauge – nuvertinti ir profesinio mokymo, ir bakalauro išsilavinimo teikiamą finansinę naudą.** Žemiausio SES moksleivių suvokimu, iškart po brandos atestato įgijimo darbą pradedančių abiturientų pajamos siekia 584 Eur – ketvirtadaliu daugiau nei aukščiausio SES moksleivių suvokimu (465 Eur) (34 pav.). Žemiausio SES moksleivių suvokimu, profesinį ir bakalauro išsilavinimą įgijusių pradedančiųjų darbuotojų pajamos yra atitinkamai 22 proc. ir 53 proc. didesnės nei įgijusiųjų tik vidurinį išsilavinimą. Visos kitos SES grupės šį skirtumą vertina palankiau įgijusiems bakalaurą: atitinkamai nuo 31 proc. ir nuo 71 proc. (36 pav.).

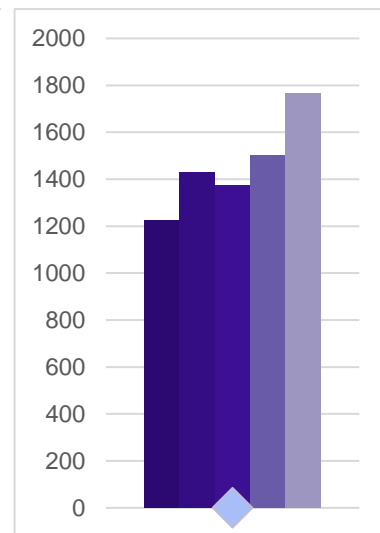
Žemesnio SES moksleiviai taip pat pasižymi reikšmingai mažesnėmis pajamų ambicijomis, todėl tikėtina, kad išsilavinimo teikiama atlyginimo prieaugio nauda jiems subjektyviai mažesnė. Tarp žemiausio SES moksleivių pajamų, kurios būtų priimtinos įgijus planuojamą išsilavinimą, vidurkis siekė 1226 Eur, o tarp aukščiausio SES moksleivių – beveik

pusantro karto daugiau, 1765 Eur (35 pav.). Tai iš dalies galima sieti su planuojamo išsilavinimo lygio skirtumais. Išsilavinimo planams esant tokiems patiems, aukščiausio SES moksleiviams priimtinos pajamos yra 369 Eur didesnės.

34 pav. Atlyginimo dydžių suvokimas tarp dešimtokų pagal darbuotojų įgytą išsilavinimą

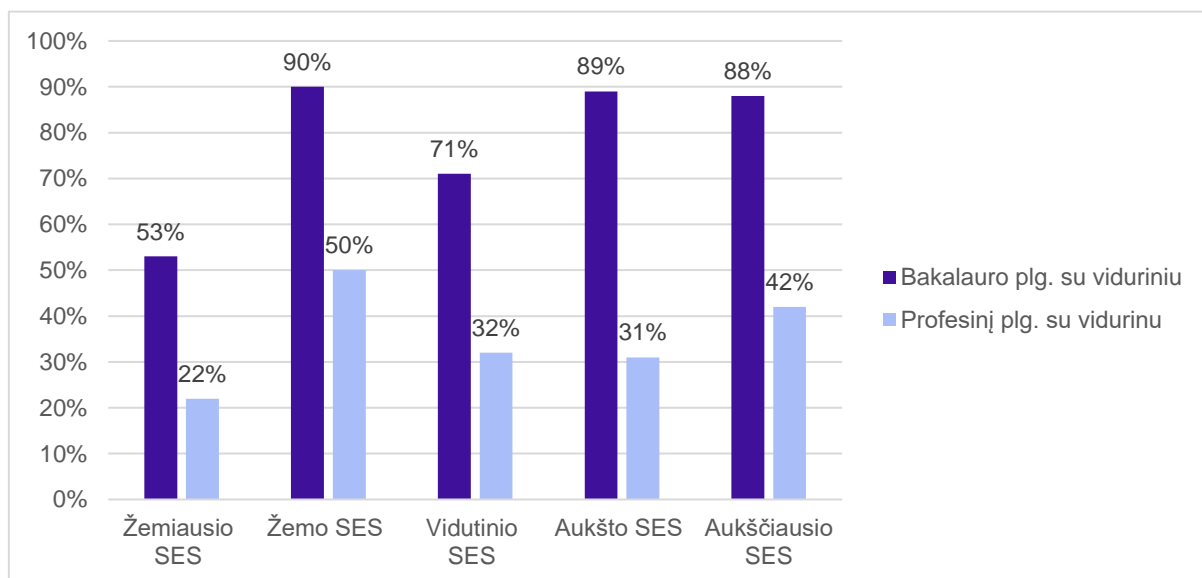

35 pav. Dešimtokams priimtinos pajamos įgijus išsilavinimą

Duomenys ir skaičiavimai: STRATA

36 pav. Dešimtokų suvokiamas atlyginimo prieaugis įgijus aukštesnį nei vidurinis išsilavinimą

Duomenys ir skaičiavimai: STRATA

Daugelis įvardytų su institucijomis siejamų savybių yra patrauklios ne tik žemo SES, o visiems moksleiviams. **Vis dėlto žemo SES moksleiviams renkantis mokymosi instituciją ypač svarbus paprastas, aiškus priėmimo procesas.** Beje, yra signalų, kad žinių, kurios padėtų palengvinti priėmimo procesą, žemo SES moksleiviams trūksta, ypač stojant į universitetus.

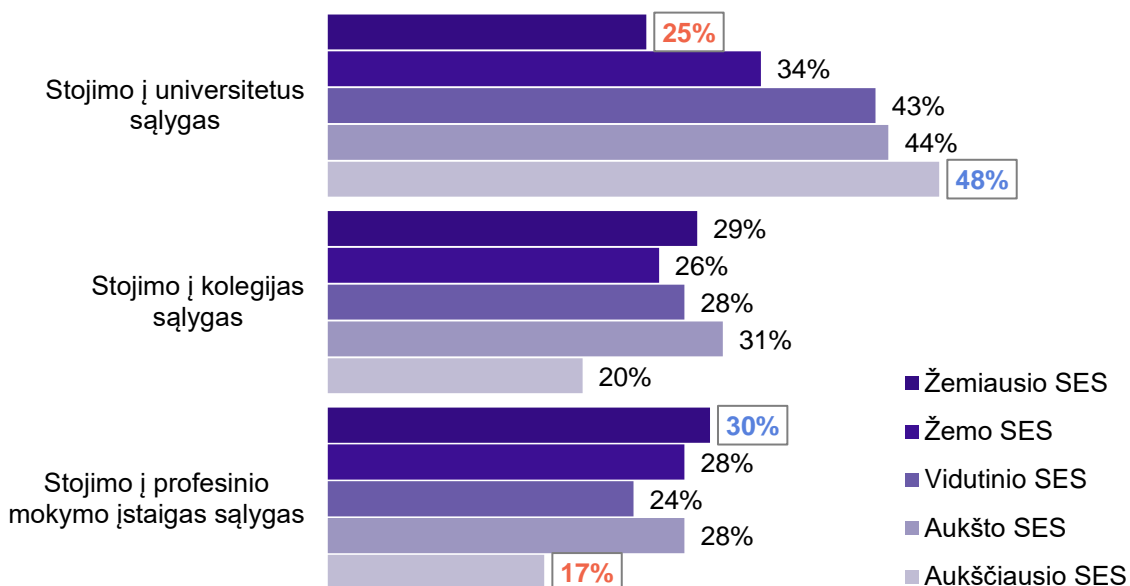
Palyginti su aukšto SES moksleiviais, žemo SES moksleiviai jaučiasi turintys mažiau informacijos apie stojimo į universitetus sąlygas. Žinantys stojimo į aukštąsias mokyklas sąlygas nurodė beveik pusė aukščiausio SES ir ketvirtadalis žemiausio SES moksleivių. Priėmimo į kolegijas sąlygų žinios tarp skirtingo SES moksleivių nesiskiria, o žinantys priėmimo

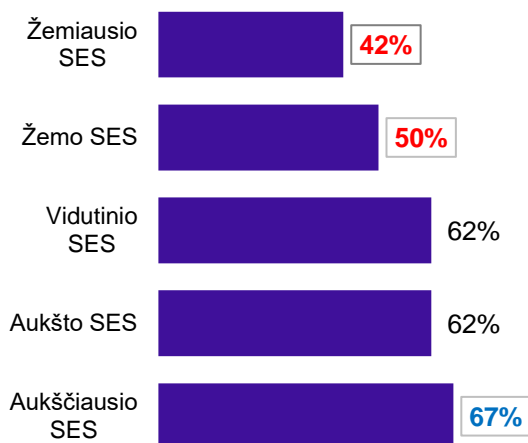
į PM sąlygas dažniau nurodo žemesnio SES moksleiviai. Žemiausio SES grupėje žinantys priėmimo į PM sąlygas nurodė 30 proc. moksleivių, aukščiausio SES grupėje – 17 proc.

Žemo SES moksleiviai mažiau domisi su studijomis susijusia informacija – ieškoję su studijomis susijusios informacijos nurodė 42 proc. Tarp aukšto SES moksleivių tokios informacijos ieškojusiųjų dalis sudaro 67 proc. Dar mažiau žemo SES moksleiviai domisi stojimo į universitetus sąlygomis – ieškoję tokios informacijos nurodė 27 proc., o tarp aukšto SES moksleivių ieškojusių šios informacijos dalis yra dvigubai didesnė (37–39 pav.).

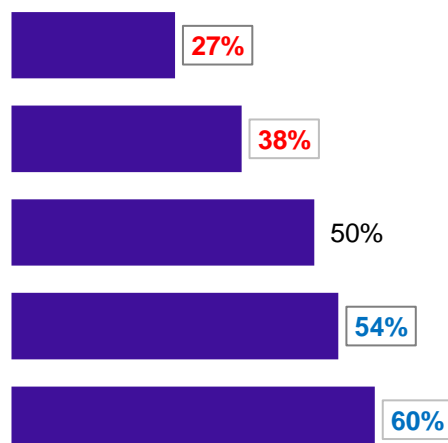
37 pav. Priėmimo sąlygas žinančiųjų dalis tarp dešimtokų

38 pav. Moksleivių, ieškojusių su studijomis susijusios informacijos, dalis

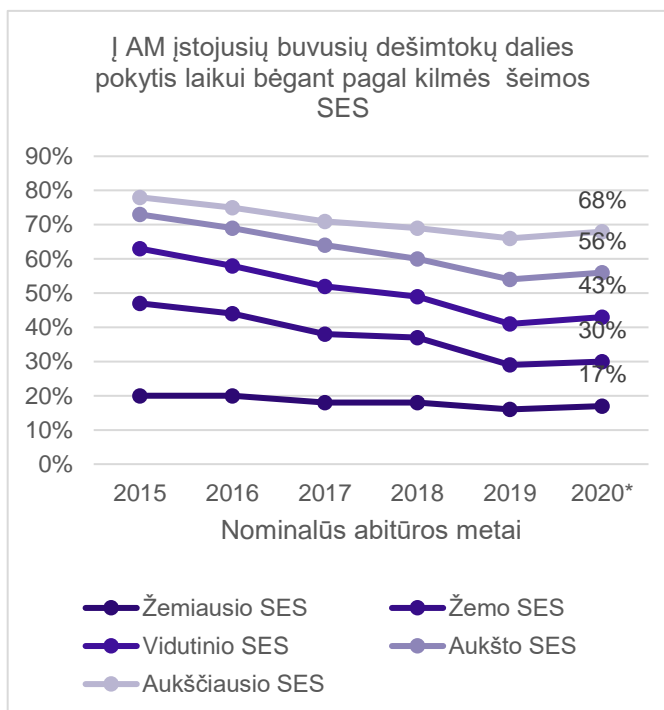
39 pav. Moksleivių, ieškojusių informacijos apie stojimo į universitetus sąlygas, dalis

Skaičiuojama nuo visų apklaustųjų.

5. Išvados

Įvairūs tyrimai rodo, kad galimybių siekti kokybiško aukštojo išsilavinimo, nepriklausomai nuo kilmės šeimos SES, lygybė – viena svarbiausių socialinio mobilumo prielaidų šalyje. Socialinis mobilumas – galimybė įgyti aukštesnį SES, nepriklausomai nuo to, kokioje šeimoje būtų gimęs, svarbi visose demokratinėse valstybėse, tarp jų ir Lietuvoje. Užtikrinti lygias galimybes įgyti išsilavinimą svarbu ir dėl kitų moralinių bei pragmatinių priežasčių. Žvelgiant iš moralinės perspektyvos, gauti galimybę tobulinti savo gebėjimus, leidžiančius visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime, yra žmogaus teisė. Iš ekonominės perspektyvos, galimybių lygybė leidžia optimaliai paskirstyti žmogiškuosius išteklius ir maksimaliai realizuoti talentus. Be to, išsilavinę piliečiai sumoka daugiau mokesčių, dėl jų patiriama mažiau socialinės, sveikatos apsaugos ir viešosios tvarkos užtikrinimo išlaidų.

2020 metais vidurinę mokyklą turėjusių baigti žemiausio SES

moksleivių, palyginti su aukščiausio SES moksleiviais, tikimybė studijuoti AM buvo mažesnė net 51 procentiniu punktu, arba 4 kartus. AM, į kurias įstoja žemesnio SES moksleiviai, skiriasi ir kokybiškai: tarp įstojusiųjų žemesnio SES moksleiviai dažniau studijuoja kolegijose, rečiau universitetuose, ypač VU – pagal QS WUR reitingus aukščiausiai reitinguojamoje, daugiausia pageidavimų studijuoti sulaukiančioje institucijoje. Mažesnis (prestižinio) AM prieinamumas – ne tik labiausiai socialiai pažeidžiamų šeimų problema. Prieinamumo skirtumų pastebima ir tarp aukštesnio SES grupių. Gebėjimu užsitikrinti vietas VU labiausiai išsiskiria aukščiausio SES šeimų moksleiviai.

2015–2020 m. mokslus AM tęsiančių moksleivių dalis mažėjo visose socialinėse grupėse, tačiau daugiausia – trečdaliu – tarp vidutinio ir žemo SES moksleivių. Todėl dar labiau augo atotrūkis tarp į aukštąsias mokyklas įstojusių aukščiausio ir vidutinio bei žemo SES moksleivių dalių. Didesnio prieinamumo masto ir lygių galimybių siekta didinant valstybės finansuojamų vietų skaičių, vis dėlto šių priemonių poveikis buvo menkas. Galimybių studijuoti AM skirtumus lemia akademinės, finansinės ir su informacija ir požiūriu susijusios kliūtys.

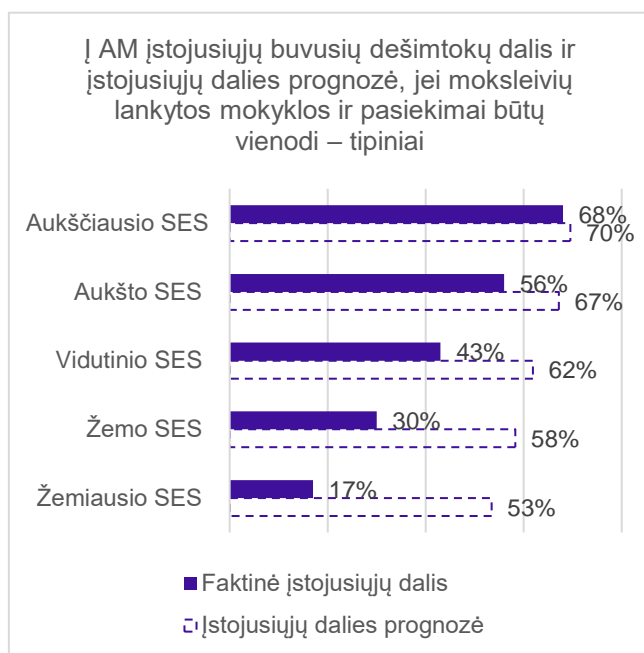
5.1. Akademinės kliūtys

Žemesnio SES moksleivių akademiniai pasiekimai reikšmingai prastesni. 2015–2020 m. skirtingo SES moksleivių pasiekimų atotrūkis reikšmingai ir sistemingai nekito. 12 klasėje ypač išryškėja matematikos pasiekimų atotrūkis. Studijos ir darbai, kuriems reikia gilių matematikos žinių, tipiška laiduoja didesnes pajamas. Todėl matematikos pasiekimų atotrūkis gali ypač prisidėti prie pajamų atotrūkio gyvenime susiformavimo.

Pasiekimų skirtumus iš dalies galima sieti su nevienodu kokybiškų valstybinių bendrojo ugdymo mokyklų prieinamumu. Žemesnio SES moksleiviai lanko akademiškai

silpnės mokyklas ir mokyklas, kuriose mokosi daug žemo socialinio ekonominio statuso moksleivių. Tokia aplinka riboja galimybes įgyti kokybišką vidurinį išsilavinimą, be to, nesudaro prielaidų gauti pakankamai informacijos apie tolesnio mokymosi ir karjeros galimybes, nesuteikia pakankamai sektinų pavyzdžių ir skatina žemesnių išsilavinimo ir karjeros ambicijų formavimąsi. Kitaip tariant, prisideda prie kliūčių, susijusių su informacija ir požiūriu, formavimosi.

Žemesnio SES moksleiviai taip pat yra mažiau pajėgūs valstybinės švietimo sistemos trūkumus kompensuoti šešėlinėje švietimo sistemoje – naudodamiesi korepetitorių paslaugomis, turi prastesnes sąlygas mokytis namuose. Naudojimosi korepetitorių paslaugomis skirtumai ypač išryškėja 12 klasėje, ruošiantis VBE: tarp žemiausio SES dvyliktojų su korepetitoriumi papildomai mokėsi 19 proc., tarp aukščiausio – 53 proc. Žemesnio SES moksleiviams dažniau stigo ir mokytis namuose reikalingų fizinių sąlygų: tylos vietos, darbo stalo, kompiuterio. Tai viena iš priežasčių, dėl kurių galima tikėtis, kad artimiausiu metu akademiniai pasiekimai atotrūkis didės dėl nuotolinio mokymo.

Tarp moksleivių, kurie 10 kl. lankė tas pačias mokyklas, tikimybės studijuoti (prestižinėje) AM atotrūkis mažesnis apytiksliai perpus, o iki abitūros sukauptiems tokius pat akademinis pasiekimus – mažesnis 80 proc. Tai rodo, kad mokykliniai akademiniai rezultatai – ypač svarbus galimybes studijuoti AM ribojantis veiksnys. Kitaip tariant, galimybių studijuoti atotrūkis susiformuoja daugiausia bendrojo ugdymo, o ne stojimo etape.

Jeigu visų moksleivių lankytos mokyklos ir akademiniai rezultatai, nepriklausomai nuo SES, būtų vienodi (2019 m. tipiniai), būtų galima tikėtis, kad į aukštąsias mokyklas įstojusių žemiausio SES moksleivių dalis padidėtų iki apytiksliai 3 kartų.

5.2. Finansinės kliūtys

Dėl mažesnių akademiniai pasiekimų žemesnio SES moksleiviai rečiau gali pretenduoti į valstybės finansavimą studijoms, todėl jiems tenkanti potencialių studijų kaina yra didesnė. Atotrūkis tarp VF gaunančių aukščiausio ir vidutinio bei žemesnio SES moksleivių dalių 2015–2020 m. augo. Laikotarpio pabaigoje vidutinio SES moksleiviai valstybės finansavimą studijoms gavo perpus rečiau, o žemiausio – 4 kartus rečiau nei aukščiausio SES moksleiviai. Taigi dėl nevienodo kokybiško valstybinio bendrojo ugdymo (ir jo kompensavimo mechanizmų) prieinamumo ir VF vietų skirstymo išimtinai pagal akademinis pasiekimus mokėstis už studijas praktiškai yra regresinis: tarp įstojusių dažniausiai už studijas moka tie, kurių galimybės mokėti mažiausios. Tai taip pat reiškia, kad pasiekimų atotrūkiui ir VF vietų paskirstymo kriterijams nekintant VF vietų skaičiaus didinimas nėra efektyvi priemonė kurti lygias galimybes įgyti aukštąjį išsilavinimą.

Studijų kaina – našta, galinti sukelti finansinių sunkumų ir aukštesnio SES potencialiems studentams bei jų šeimoms. Kad prireikus mokėti už studijas patirtų finansinių sunkumų, nurodo ir pusė aukščiausio SES tėvų.

Nepakankamus šeimos finansinius išteklius gali kompensuoti patraukli paskolų sistema, tačiau valstybės remiamų paskolų studijoms patrauklumas ir naudojimosi

jomis mastas šiuo metu santykinai nedidelis. Studijų ir paskolų sutarčių skaičius 2009–2019 m. augo, tačiau ir analizuojamo laikotarpio pabaigoje siekė apytiksliai 6 proc.

5.3. Su informacija ir požiūriu susijusios kliūtys

Juo žemesnis SES, juo prasčiau vertinamas aukštasis universitetinis išsilavinimas, ir juo geriau – koleginis ir ypač profesinis išsilavinimas. Žemo SES moksleiviai ne tik patys santykinai geriau vertina PM, bet ir yra reikšmingai labiau linkę manyti, kad visuomenės nuomonė apie PM – veikiau teigiama.

Prasčiau vertindami aukštojo mokslo patrauklumą, vidutinio ir žemesnio SES moksleiviai jau 10 klasėje rečiau nurodo, kad įgyti aukštąjį išsilavinimą jiems asmeniškai yra svarbu. Tarp aukštesnio nei vidutinio SES moksleivių su teiginiu, kad jiems svarbu įgyti aukštąjį išsilavinimą, sutiko beveik 7 iš 10, tarp žemiausio SES moksleivių – 4 iš 10.

Pagrįsta manyti, kad formuojantis moksleivių požiūrio skirtumams svarbus vaidmuo tenka tėvų požiūriui ir lūkesčiams dėl vaiko išsilavinimo. Kaip ir žemesnio SES vaikai, taip ir jų tėvai pozityviau vertina PM patrauklumą, rečiau nurodo norintys, kad vaikai įgytų aukštąjį išsilavinimą. O moksleiviai, nepriklausomai nuo SES, dažniausiai nurodo tėvų ir globėjų rekomendacijomis dėl išsilavinimo pasitikintys labiau nei mokyklos karjeros planavimo specialistų patarimais. Vis dėlto žemiausio SES moksleiviai konsultantais pasitiki beveik taip pat, kaip ir tėvais. Tad žemiausio SES moksleiviams mokyklos karjeros planavimo specialistų prieinamumas galėtų būti ypač svarbus informacijos rinkimo ir apsisprendimo etape.

Studijos universitete žemo SES moksleiviams patrauklios dėl su jomis siejamų pozityvių traukos veiksnių – akademinų galimybių, didelių pajamų po studijų. O rinktis studijas kolegijoje ir profesinį mokymą skatina mažiau atvirai ambicingi profesiniai motyvai ir šių išsilavinimo alternatyvų prieinamumas. Studijos universitete patrauklios dėl tokių profesinių motyvų kaip didelės pajamos po studijų, o rinktis profesinį mokymą skatina nuostata, kad jame daug dėmesio skiriama praktikai ir bus lengviau susirasti nuolatinį darbą, darbą pagal profesiją. Profesinis mokymas taip pat patrauklus dėl paprasto, aiškaus priėmimo proceso, prieinamos mokamo mokymo kainos.

Pažymėtina, kad, palyginti su kitais moksleiviais, **kilusieji iš žemiausio SES šeimų yra linkę optimistiškiausiai vertinti jokie išsilavinimo po vidurinės nesiekusių asmenų pajamas, o drauge nuvertinti ir profesinio mokymo, ir bakalauro išsilavinimo teikiamą finansinę naudą.** Žemesnio SES moksleiviai taip pat pasižymi reikšmingai **mažesnėmis pajamų ambicijomis**, todėl tikėtina, kad išsilavinimo teikiama atlyginimo prieaugio nauda jų subjektyvia nuomone atrodo mažesnė.

Žemo SES moksleiviams renkantis mokymosi instituciją ypač svarbus paprastas, aiškus priėmimo procesas. Yra signalų, kad žinių, kurios padėtų įveikti priėmimo į AM procesą, žemo SES moksleiviams trūksta. Žemo SES moksleiviai rečiau patys domisi su studijomis susijusia informacija, reikšmingai rečiau žino priėmimo į universitetus sąlygas.

***

Svarbu atkreipti dėmesį, kad akademinės, finansinės ir su informacija ir požiūriu susijusios kliūtys dažnai veikia kartu ir stiprina viena kitą. Aptartas sąveikos pavyzdys – Lietuvoje akademiniai pasiekimai tiesiogiai lemia galimybes gauti VF studijų vietą, taigi akademinės kliūtys kuria finansines kliūtis. Vis dėlto iki mokyklos baigimo sukaupti akademiniai pasiekimai gali būti ir patys iš dalies nulemti finansinių, taip pat su informacija ir požiūriu susijusių kliūčių ir kitų išankstiniam apsisprendimui nestudijuoti AM įtakos turinčių veiksnių. Pavyzdžiui, jau 10 klasėje dėl finansinių sumetimų priimtas išankstinis sprendimas nestudijuoti gali paskatinti mažiau dalykų mokytis aukščiausiu lygiu, mokymuisi skirti mažiau laiko ir galiausiai lemti mažesnių akademinų pasiekimų sukaupimą iki mokyklos baigimo. Analogiškai, prastas priėmimo į universitetus sąlygų išmanymas gali ne tik varžyti galimybes studijuoti AM, tačiau ir pats būti nulemtas apsisprendimo AM nesiekti dėl finansinių sumetimų.

Taip pat svarbu pažymėti, kad mokykla, kurią moksleivis lankė 10 klasėje, ne tik daro poveikį tikimybei studijuoti AM, bet ir gali iš dalies atspindėti moksleivio akademinius planus, kitas nekontroliuojamas asmenines savybes. Pavyzdžiui, labiau tikėtina, kad patekti į akademiškai stipriausią mokyklą sieks tos šeimos, kurios planuoja po vidurinės mokyklos moksleivio ugdymą tęsti aukštojoje mokykloje.

Dėl įvardytų priešastingumo nustatymo problemų egzistuoja rizika, kad akademinių pasiekimų įtaka šioje analizėje pervertinama, o kitų veiksnių – nuvertinama³⁰. Dėl sudėtingų tarpusavio sąsajų ir duomenų ribotumo tiksliai įvertinti įvairių kliūčių indėlį formuojantis galimybių įgyti aukštąjį išsilavinimą atotrūkiui šiuo metu neįmanoma. Todėl siekiant užtikrinti maksimalų poveikį viešosios politikos priemonės turėtų būti kompleksinės.

---

30 Jackson, M., Erikson, R., Goldthorpe J. H., Yaish, M. (2007). Primary and secondary effects in class differentials in educational attainment: The transition to A-level courses in England and Wales. *Acta Sociologica*, 50, no. 3: 211–229.

6. Rekomendacijos

Toliau pristatomos rekomendacijos teikiamos remiantis ne tik šios analizės rezultatais, bet ir kitų šalių viešosios politikos priemonių apžvalgomis, jų poveikio vertinimais, akademinė literatūra ir įvairių šaltinių žinias sisteminančiais dokumentais³¹.

6.1. Kaip mažinti akademinės kliūtis

Remiantis atlikta analize, akademinės kliūtys atlieka ypač svarbų vaidmenį formuojantis galimybių studijuoti AM atotrūkiui. Akademinė kliūčių problema siūloma spręsti dvejopai.

1.1. Ilguoju laikotarpiu **svarbiausia sudaryti lygias galimybes įgyti kokybišką išsilavinimą valstybinėse ugdymo įstaigose**. Tai leistų sumažinti akademinė kliūčių svarbą nerizikuojant studijų kokybe ir priėmimo sistemą išlaikant santykinai paprastą. Siekiant lygių galimybių bendrojo ugdymo grandyje svarbu:

- siekti didesnio naudojimosi ikimokykliniu ugdymu, ypač – socialinės rizikos šeimų grupėje;
- į valstybines ugdymo įstaigas pritraukti daugiau kompetentingų pedagogų ir vadovų;
- optimizuoti tinklą: visų pirma, mažas mokyklas, kuriose yra jungtinių klasių, prijungti prie geriau veikiančių mokyklų. Be jungtinių klasių problemos sprendimo, tinklo optimizacija:
  - leistų sutaupyti lėšų, reikalingų siekiant pritraukti daugiau kompetentingų pedagogų ir mokyklų vadovų;
  - leistų pasireikšti teigiamam „bendraklasių efektui“ (angl. *peer effect*). Pastebima, kad būdami geografiškai izoliuoti gerai besimokantys žemo SES moksleiviai pagal akademinės ambicijas yra labiau linkę lygiuotis ne į kitus taip pat gerai besimokančius, o kitus to paties SES moksleivius;
- ypač prastai veikiančias dideles mokyklas skelti ir jungti prie kitų (taikytina atsižvelgiant į kontekstą, kaip antai atstumas iki kitos artimiausios mokyklos ir pan.);
- didinti popamokinės veiklos prieinamumą (pasitelkiant neformaliojo ugdymo institucijas arba visos dienos mokyklas).

1.2. **Rekomenduojama plėtoti alternatyvius patekimo į aukštąsias mokyklas kelius**. Gyvenimo pradžioje įgytas vidurinis išsilavinimas ir jį patvirtinantys brandos rezultatai neturėtų visam laikui užkirsti kelio studijuoti. Tam svarbu plėtoti alternatyvius patekimo į AM kelius:

- organizuoti parengimą, kuris suteiktų galimybę pertrauką po mokyklos baigimo padariusius potencialius studentus pasiruošti (per)laikyti VBE;
- organizuoti paruošiamąsias programas, kurios teiktų alternatyvius studijuoti AM įgalinančius kvalifikacijos pripažinimo sertifikatus;
- vystyti ankstesnio (savimokos ir neformalaus) mokymosi pripažinimo sistemą.

---

31 Pagrindiniai šaltiniai: JRC. Social Inclusion Policies in Higher Education: Evidence from the EU, Overview of major widening participation policies applied in the EU 28, 2019; OECD (2012). Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools; NBER. Improving college access in the United States: Barriers and policy responses. *Economics of Education Review*, 51 (2016): 4–22; EACEA. The European Higher Education Area in 2018, Bologna Process Implementation Report, 2018.

6.2. Kaip mažinti finansines kliūtis

2.1 Šiuo metu finansinė pagalba studentams skiriama daugiausia pagal jų akademinis pasiekimus (angl. *merit based*). Nors ši pagalba priemonė ES taikoma gan plačiai, atliekant poveikio vertinimus pastebima, kad siekiant lygių galimybių įgyti išsilavinimą ji nėra efektyviausia, nes geresnes galimybes užsitikrinti akademinis pasiekimus turi vidutinio ir aukštesnio SES šeimos. Todėl, siekiant mažinti finansines kliūtis, siūloma **stiprinti neatlygintą finansinę pagalbą pagal poreikius (angl. *need based*)** žemesnio SES šeimoms **ir tobulinti valstybės remiamų paskolų sistemą**, siekiant sumažinti riziką, kurią skolindamasis turi prisiimti studentas. Tam padėtų:

- paskolos gražinimo sąlygų susiejimas su pajamų baigus studijas lygiu. Tai reiškia, kad turėtų būti nustatytas pajamų dalies procentas, kurį asmuo skirtų paskolai gražinti, o ne išankstinė, konkreti mėnesinės įmokos suma. Siekiant sumažinti galimybių siekti aukštojo išsilavinimo atotrūkį, šios paskolos turėtų būti pakankamai didelės, kad padengtų ir pragyvenimo išlaidas. 2016 m. atliktos apklausos duomenimis, beveik trečdalis moksleivių nurodė paskolos imti neplanuojantys dėl baimės įsipareigoti nežinant, kaip po studijų seksis įsitvirtinti darbo rinkoje³²;
- visuotinis palūkanų finansavimas iš valstybės lėšų visų studijų metu.

2.3 **Plėtoti trumpojo ciklo aukštojo mokslo programas** (ISCED 5). Analizės rezultatai rodo, kad žemo SES moksleiviams renkant išsilavinimą ypač svarbi mokamų studijų kaina ir trukmė (nuo jos priklauso prarastosios pajamos), todėl trumpo ciklo studijos galėtų būti patraukli alternatyva. Nors šio lygmens studijų galimybė numatyta Mokslo ir studijų įstatyme, iki šiol neparengti studijoms vykdyti aukštesiose mokyklose reikalingi poįstatyminiai aktai, studijos praktiškai nevykdomos.

2.4 **Didinti aukštojo išsilavinimo teikimo lankstumą** pasitelkiant nuotolinį mokymą, lanksčius tvarkaraščius ir kitas priemones, kad būtų sudaromos geresnės galimybės studijuoti neišvykstant iš namų, studijas derinant su darbu.

6.3. Kaip mažinti su informacija ir požiūriu susijusias kliūtis

3.1 **Didinti profesinio orientavimo paslaugų prieinamumą**. Žemesnio SES moksleiviai yra prasčiau informuoti apie aukštojo mokslo teikiamas galimybes.

3.2 **Stojantiesiems teikti visapusišką pagalbą**: nuo tinkamiausio išsilavinimo lygio iki tinkamiausios mokyklos ir programos pasirinkimo, administracinių stojimo paraiškų, paraiškų dėl finansinės paramos studijoms pildymo.

3.3 **Teikti tikslinę pagalbą sunkiausiuose stojimo etapuose**: pavyzdžiui, pildant paraišką valstybės remiamai paskolai studijoms gauti, vertinant būsimų palūkanų normų dengimo, paskolos gražinimo įmokų dydį.

6.4. Kaip užtikrinti viešosios politikos priemonių veiksmingumą stebėseną

4.1 **Vykdyti reguliarią galimybių įstoti, studijuoti ir įgyti aukštąjį išsilavinimą stebėseną**.

4.1 **Vykdyti lygių galimybių kliūčių tyrimus** ir užtikrinti jų rezultatų sklaidą tarp viešosios politikos formuotojų ir aukštojo mokslo institucijų.

---

32 MOSTA. Suinteresuotų šalių apklausa, 2016 m.

Literatūros sąrašas

- Barr, N. (2011). Financing Higher Education: lessons from economic theory and operational experience. (Eds) Armstrong, S., Chapman, B. *Financing higher education and economic*.
- Becker, G., Tomes, N. (1979). An equilibrium theory of the distribution of income and intergenerational mobility. *Journal of Political Economy*, 87 (6).
- Becker, G. S. (2009). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. University of Chicago Press.
- Björklund, A., Jäntti, M. (2009). Intergenerational income mobility and the role of family background. *Oxford Handbook of Economic Inequality*. Oxford University Press, Oxford.
- Bourdieu, P. (1977). Cultural reproduction and social reproduction. J. Karabel, & A. H. Halsey (Eds.). *Power and ideology in education*. New York: Oxford University.
- Bourdieu, P., Passeron, J. C. (1990). *Reproduction in education, society and culture*. Vol. 4.
- Brännström, L. (2008). Making their mark: The effects of neighbourhood and upper secondary school on educational achievement. *European Sociological Review*, 24, no. 4.
- Breen, R., Goldthorpe, J. H. (1997). Explaining educational differentials: Towards a formal rational action theory. *Rationality and Society*, 9, no. 3.
- Chowdry, H., Crawford, C., Dearden, L., Goodman, A., Vignoles, A. (2013). Widening participation in higher education: analysis using linked administrative data. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, 176, no. 2.
- Coleman, J. S. (2000). Social capital in the creation of human capital. *Knowledge and social capital*.
- EACEA (2018). *The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation report*.
- Entrich, S. R. (2018). Worldwide Shadow Education and Social Inequality. When do shadow systems become a threat to equality of educational opportunities.
- European Commission (2000). *Efficiency and equity in European education and training systems*.
- European Commission (2015). *Widening Participation for Equity and Growth*, <http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/71/5/Widening_Participation_for_Equity_and_Growth_A_Strategy_for_the_Development_of_the_SD_and_LLL_in_the_EHEA_to_2020_613715.pdf>.
- Eurostat. *Europe 2020 headline indicators*, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_headline_indicators#Tertiary_educational_attainment_and_early_leavers_from_education_and_training>.
- Įsakymas dėl švietimo, mokslo ir sporto ministro 2017 m. rugpjūčio 30 d. įsakymo Nr. V-661 „Dėl asmenų, pretenduojančių nuo 2019 metų į aukštųjų mokyklų pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų vietas, mokymosi rezultatų minimalių rodiklių patvirtinimo“ pakeitimo, 2020 m. vasario 4 d., Nr. V-147.
- IZA (2018). The economics of university dropouts and delayed graduation: a survey.
- Jackson, M., Erikson, R., Goldthorpe, J. H., Yaish, M. (2007). Primary and secondary effects in class differentials in educational attainment: The transition to A-level courses in England and Wales. *Acta Sociologica*, 50, no. 3.
- Johnson, W., McGue, M., Iacono, W. G. (2006). Genetic and environmental influences on academic achievement trajectories during adolescence. *Developmental Psychology*, 42, no. 3: 514.

- JRC (2019). Social Inclusion Policies in Higher Education: Evidence from the EU: Overview of major widening participation policies applied in the EU 28.
- Karen, D. (2002). Changes in access to higher education in the United States: 1980-1992. *Sociology of Education*.
- Levin, B. (2003). Approaches to Equity in Policy for Lifelong Learning.
- Lietuvos bankas (2020). Ar didesnė gyventojų su aukštesniu išsilavinimu dalis lemia didesnę šalies ekonominę gerovę? *Lietuvos ekonominės konvergencijos ir darbo rinkos iššūkiai*.
- Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2009 m. balandžio 30 d., Nr. XI-242.
- Mueller, Ch. W., Parcel, T. L. (1981). Measures of socioeconomic status: Alternatives and recommendations. *Child Development*, 52 (1), 13–30.
- NBER (2016). Improving college access in the United States: Barriers and policy responses. *Economics of Education Review*, 51.
- OECD (2012). Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools.
- OECD indicators. Education at Glance, 2019, <<https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9721a904-en/index.html?itemId=/content/component/9721a904-en>>.
- Schindler, S., Lörz, M. (2012). Mechanisms of social inequality development: Primary and secondary effects in the transition to tertiary education between 1976 and 2005. *European Sociological Review*, 28, no. 5.
- STRATA (2018). Aukštojo mokslo prieinamumas: ar skirtingo SES vaikams sudarome lygias galimybes įgyti išsilavinimą?
- STRATA (2019). Universitetas, kolegija ar profesinio mokymo įstaiga? Požiūris, patrauklumas, pasirinkimas.
- Vencius, T., Navickė, J. (2018). Socialinio mobilumo tarp kartų apraiškos Lietuvoje. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* (STEPP), 16.
- Wigfield, A., Eccles, J. S. (2000). Expectancy-value theory of achievement motivation. *Contemporary Educational Psychology*, 25, no. 1.

Priedai

A.SES įtakos tikimybei studijuoti (prestižinėje) AM modeliai

Modelis

Siekiant įvertinti kilmės šeimos SES ir kitų veiksnių įtaką tikimybei studijuoti aukštojoje mokykloje (ir prestižinėje aukštojoje mokykloje), sudaromi hierarchiniai mišraus poveikio (atsitiktinių laisvųjų narių) logistinės regresijos modeliai. Modeliai apskaičiuojami didžiausio tikėtimumo metodu, pagal formulę:

$$Y = \alpha + \beta_{1i} \text{SES} + \beta_{2i} X + \beta_{3i} \text{PUPP} + \beta_{3i} \text{BA} + \mu_i + u_m \quad (1)$$

kur:

Y – studijos (prestižinėje) aukštojoje mokykloje (dvinaris kintamasis, įgyjantis reikšmes 1 arba 0);

SES – socialinio-ekonominio statuso indeksas;

X – kitų kontroliuojamo socialinių-demografinių charakteristikų (lyties, mokomosios kalbos, gyvenvietės tipo) matrica;

PUPP – pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo rezultatai;

BA – brandos atestato rezultatai (metiniai pažymiai ir valstybinių brandos egzaminų vertinimai);

μ_i – atsitiktinės paklaidos;

u_m – mokyklų lygmens atsitiktinių laisvųjų narių vektorius (kuriuo siekiama kontroliuoti mokyklos kokybės, bendraklasių įtakos poveikius ir nestebimas moksleivių charakteristikas).

Modeliai sudaromi etapais. Modelis pradedamas kurti įtraukiant tik tėvų SES kintamąjį – juo siekiama įvertinti visuminę SES įtaką tikimybei, kad praėjus 1 metams nuo nominalaus brandos atestato įgijimo asmuo studijuos aukštojoje mokykloje. Vėliau, siekiant įvertinti, koku mastu stebimus tikimybės studijuoti skirtumus galima sieti su kitomis stebimomis ir nestebimomis charakteristikomis, kaip antai moksleivių 10 klasėje lankytų mokyklų kokybė ir akademiniai pasiekimai iki studijų, modelis nuosekliai pildomas kitais lygtyje (1) nurodytais dėmenimis. Taip siekiama įvertinti, ar SES studijų aukštojoje mokykloje galimybes veikia tiesiogiai, ar veikiau per anksčiau lankytų ugdymo įstaigų kokybę ir akademinis pasiekimus iki studijų (kurie savo ruožtu turi įtakos tikimybei studijuoti).

Sudaromais modeliais siekiama nustatyti priežastinį ryšį tarp moksleivių šeimos SES ir tikimybės studijuoti aukštojoje mokykloje. Turimas gausus ilgalaikio stebėjimo duomenų rinkinys suteikia pagrindo tikėtis, kad modeliu priartėjama prie tikrųjų poveikio įverčių. Dėl patogumo pristatant modelių rezultatus stebimas statistinis ryšys tekste, vadinamas poveikiu arba įtaka. Vis dėlto, neatlikus eksperimento arba kvaziekperimentinio vertinimo, negalima teigti, kad stebimas statistinis ryšys nėra bent iš dalies nulemtas trečiųjų, nestebimų veiksnių. Jei šie nestebimi veiksniai su abiem pagrindiniais kintamaisiais – šeimos SES ir tikimybe studijuoti aukštojoje mokykloje – susiję tos pačios krypties ryšiu (teigiamai arba neigiamai), stebimas statistinis ryšys yra didesnis nei tikrasis (teigiamai tendencingas), o priešingu atveju – mažesnis (neigiamai tendencingas).

Modelių kintamieji

Socialinio-ekonominio statuso (SES) matavimas

SES – santykinė padėtis socialinėje sistemoje, apibrėžiama pagal galimybes naudoti ar kontroliuoti visuomenėje vertinamus išteklius, tokius kaip turtas, galia ar statusas³³. Šeimos socialinis statusas analizėje matuojamas pasitelkiant SES indeksą, sukonstruotą principinių komponentų analizės metodu³⁴. SES indeksas leidžia apibendrinti įvairius tėvų turimus išteklius, kaip antai išsilavinimas, padėtis darbo rinkoje ir pajamos. Dėl skirtingo duomenų prieinamumo administracinės ir apklausų analizės dalyse indeksai sudaryti naudojant nevienodus, tačiau panašius kintamuosius, atspindinčius išteklius³⁵.

SES indeksas atspindi:

- ar moksleivis turi tėvus;
- motinos ir tėvo draudžiamąsias pajamas, gaunamas iš samdomo darbo (kitų rūšių pajamų neįtraukimas – svarbus apribojimas, tačiau duomenys apie kitas pajamas analizei neprieinami);
- motinos ir tėvo padėtį darbo rinkoje (išskiriant nedirbančius, dirbančius nekvalifikuotus, vidutinės kvalifikacijos ir aukštos kvalifikacijos darbus tėvus).

Moksleivių pasiekimai iki studijų

Moksleivių pasiekimai iki studijų matuojami trejopai: 10 klasėje pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo rezultatais, 12 klasėje – metiniais pažymiais³⁶ ir išlaikytų valstybinių egzaminų skaičiumi. Atsižvelgiant į didelę skirtingų mokomųjų dalykų rezultatų koreliaciją nuspręsta į viešinamą modelį įtraukti tik lietuvių kalbos mokomojo dalyko rezultatus. Skirtingų visuotinai privalomų dalykų (matematikos, užsienio kalbos) pagrindinių rezultatų, SES įtakos įverčių, tai esmingai nekeičia.

Mokykla

Siekiant kontroliuoti lankytos mokyklos kokybės, bendraklasių įtakos poveikius ir nestebimas moksleivių charakteristikas kontroliuojama mokykla, kurią moksleiviai lankė 10 klasėje.

Studijos (priklausomas kintamasis)

Į aukštąsias mokyklas įstojusiais asmenimis laikomi tik tie asmenys, kurie tais pačiais metais po mokyklos baigimo (be pertraukos) įstojo į Lietuvos aukštąsias mokyklas ir pasirašė studijų sutartį. Šią apibrėžtį būtų galima kritikuoti dėl to, kad dalis moksleivių įstoja po nedidelės pertraukos. Vis dėlto, remiantis 2011 m. dešimtokų duomenimis, ši dalis nėra didelė. 46 proc. minimų moksleivių įstojo be pertraukos, dar 6 proc. – po 1–2 m. pertraukos, o po pertraukos, trukusios iki 5 metų – papildomai 2 proc.

Tarp iškart neįstojusių moksleivių po pertraukos dažniau stoja kilusieji iš aukštesnio SES šeimų. Todėl dėl siauresnės įstojimo apibrėžties (kaip įstojimo be pertraukos) tikroji SES įtaka būtų didesnė, nei modeliuojama.

Siekiant įvertinti studijų prestižinėse institucijose prieinamumą, išskiriamos studijos Vilniaus universitete. Ši institucija pasirinkta dėl aukšto vertinimo tarptautiniuose reitinguose (QS WUR – 401–410 vieta), seniausios aukštojo mokslo institucijos statuso, išskirtinio populiarumo (instituciją kaip pirmąjį pageidavimą rinkosi 30 proc. visų į tyrimo populiaciją patenkančių moksleivių), mokslo sričių (ir drauge siūlomų studijų) įvairovės.

Kintamųjų įtaka matuojama vidutiniu daliniu poveikiu (angl. *average partial effect*). Ši statistika parodo, kiek vidutiniškai pasikeičia tikimybė studijuoti AM, kai nepriklausomas kintamasis pasikeičia vienu vienetu arba pakinta kategorija, kitiems kintamiesiems išliekant pastoviams.

---

33 Mueller, Ch. W., Parcel, T. L. (1981). Measures of socioeconomic status: Alternatives and recommendations. *Child Development*, 52 (1), 13–30, 14–18.

34 Principinė komponentė paaiškina 62 proc. visos kintamųjų variacijos.

35 Kadangi taikant administracinius ir apklausų duomenis sudaryti indeksai tiesiogiai nelygintini nepriklausomai nuo juos sudarančių kintamųjų, pasirinkta prioritetą teikti ne indeksų sandaros panašumui, o visapusiškiau SES atspindinčiam indeksui.

36 Metinių pažymių vidurkiai konvertuoti atsižvelgiant į mokymo lygį (A arba B). Konvertuojant balą remtasi aktualiomis pretenduojančiųjų į valstybės finansuojamas studijų vietas ir stipendijas konkursinės eilės sudarymo taisyklėmis.

Įtakos tikimybei studijuoti modelių rezultatai

	Be kitų kontrolinių kintamųjų (1)	+ Kontroliuojant mokyklą, kurioje moksleivis mokėsi 10 klasėje (2)	+ Kontroliuojant PUPP rezultatus (3)	+ Kontroliuojant BA rezultatus: metinius ir VBE (4)
<i>Žemiausio SES</i>	-51 %***	-30 %***	-19 %***	-9 %***
<i>Žemo SES</i>	-36 %***	-22 %***	-16 %***	-8 %**
<i>Vidutinio SES</i>	-23 %***	-15 %***	-10 %***	-4 %***
<i>Aukšto SES</i>	-14 %***	-9 %***	-6 %***	-3 %***
<i>Lietuvių k. PUPP rezultatas</i>			11 %***	1 %***
<i>Lietuvių k. metinis pažymys</i>				5 %***
<i>Laikytų VBE skaičius</i>				10 %***
<i>Stebėjimų skaičius</i>	29 106	29 106	29 106	29 106
<i>Pseudo R (Tjur'o R²)</i>	0,12	0,36	0,47	0,67

Įtakos tikimybei studijuoti VU rezultatai

	Be kitų kontrolinių kintamųjų (1)	+ Kontroliuojant mokyklą, kurioje moksleivis mokėsi 10 klasėje (2)	+ Kontroliuojant PUPP rezultatus	+ Kontroliuojant BA rezultatus: metinius ir VBE
<i>Žemiausio SES</i>	2 %	2 %	0 %	0 %
<i>Žemo SES</i>	3 %	3 %	0 %	0 %
<i>Vidutinio SES</i>	4 %	4 %	0 %	0 %
<i>Aukšto SES</i>	14,9 %***	14,9 %***	4 %**	3 %
<i>Lietuvių k. PUPP rezultatas</i>			9 %***	5 %***
<i>Lietuvių k. metinis pažymys</i>				9 %***
<i>Laikytų VBE skaičius</i>				5 %***
<i>Stebėjimų skaičius</i>	11 429	11 429	11 429	11 429
<i>Pseudo R (Tjur'o R²)</i>	0,02	0,17	0,32	0,38

P reikšmės: * – < 0,05, ** – < 0,01, *** – < 0,001. P reikšmė yra tikimybė, kad tikroji statistika (tuo atveju, kai H0 teisinga) yra ne mažesnė už stebimą įvertį.

Pseudodeterminacijos koeficientas (Tjur'o R²) parodo, kokią dalį priklausomo reiškinio paaiškina į modelį įtraukti nepriklausomi kintamieji. Jei R² lygus 0 (mažiausia galima reikšmė), tai reiškia, kad į modelį įtraukti kintamieji reiškinio paaiškinti nepadedą nė kiek, jei R² lygus 1 (didžiausia galima reikšmė) – nepriklausomi kintamieji paaiškina visą reiškinį.

B. SES indeksų sandara

Administracinių duomenų analizei naudojamas SES indeksas atspindi:

- ar moksleivis turi tėvus;
- motinos ir tėvo draudžiamąsias pajamas, gaunamas iš samdomo darbo, ir deklaruotas pajamas iš individualios veiklos³⁷;
- motinos ir tėvo padėtų darbo rinkoje (išskiriant nedirbančius, dirbančius nekvalifikuotus, vidutinės kvalifikacijos ir aukštos kvalifikacijos darbus tėvus).

Apklausų duomenų analizei naudojamas SES indeksas atspindi³⁸:

- ar moksleivis turi tėvus;
- ar moksleivis gauna nemokamą maitinimą (požymis apytiksliai atspindi vienam šeimos nariui tenkančias pajamas, nes nuo jų priklauso galimybė gauti nemokamą maitinimą);
- motinos ir tėvo padėtų darbo rinkoje (išskiriant nedirbančius, dirbančius nekvalifikuotus, vidutinės kvalifikacijos ir aukštos kvalifikacijos darbus tėvus);
- motinos ir tėvo išsilavinimą (išskiriant aukštąjį išsilavinimą įgijusius ir neįgijusius tėvus).

Principinė komponentė paaiškina 65 proc. visos administracinių duomenų kintamųjų variacijos ir 53 proc. visos apklausos duomenų kintamųjų variacijos.

C. SES grupių charakteristikos pagal SES indekso komponentių reikšmes

2017 m. 10 klasėje buvusių moksleivių šeimų charakteristikos, matuojamos 2017 m.

	Medianinė SES indekso reikšmė	Vidutinės metinės abiejų tėvų pajamos iki mokesčių	Medianinės metinės abiejų tėvų pajamos iki mokesčių	Medianinė motinos padėtis darbo rinkoje	Medianinė tėvo padėtis darbo rinkoje
Žemiausio SES moksleiviai	-1,86	1713	0	1 (nedirbo samdomo darbo)	1 (nedirbo samdomo darbo)
Žemo SES moksleiviai	-0,78	7718	6152	3 (dirbo žemos kvalifikacijos darbą)	1 (nedirbo samdomo darbo)
Vidutinio SES moksleiviai	0,04	13 499	11 727	3 (dirbo žemos kvalifikacijos darbą)	3 (dirbo žemos kvalifikacijos darbą)
Aukšto SES moksleiviai	0,75	19 344	17 652	3 (dirbo žemos kvalifikacijos darbą)	3 (dirbo žemos kvalifikacijos darbą)
Aukščiausio SES moksleiviai	1,88	37 675	31 709	4 (dirbo aukštos kvalifikacijos darbą)	4 (dirbo aukštos kvalifikacijos darbą)

³⁷ Pajamų išskirtys pašalintos, viršutinė suminių šeimos pajamų riba: Q3 + 5IQR. Iš viso iš imties pašalinti 1,5 proc. didžiausių pajamų šeimų moksleivių duomenys.

³⁸ Remiamasi pačių moksleivių pateiktais atsakymais.

D. Modelių rezultatai nekontroliuojant mokyklų

Modelių struktūra aprašyta A priede. Kintamųjų įtaka matuojama vidutiniu daliniu poveikiu (angl. *average partial effect*). Ši statistika parodo, kiek vidutiniškai pasikeičia tikimybė studijuoti AM, kai nepriklausomas kintamasis pasikeičia vienu vienetu arba pakinta kategorija, kitiems kintamiesiems išliekant pastoviems.

Įtakos tikimybei studijuoti modelių rezultatai

	Vidutinis dalinis poveikis
Žemiausio SES	3,14 %***
Žemo SES	5,13 %***
Vidutinio SES	8,53 %***
Aukšto SES	9,46 %***
Lietuvių k. PUPP rezultatas	1,12 %***
Lietuvių k. metinis pažymys	5,13 %***
Laikytų VBE skaičius	10,16 %***
Stebėjimų skaičius	29 106
Pseudo R (Tjur'o R ²)	0,48

Įtakos tikimybei studijuoti VU rezultatai

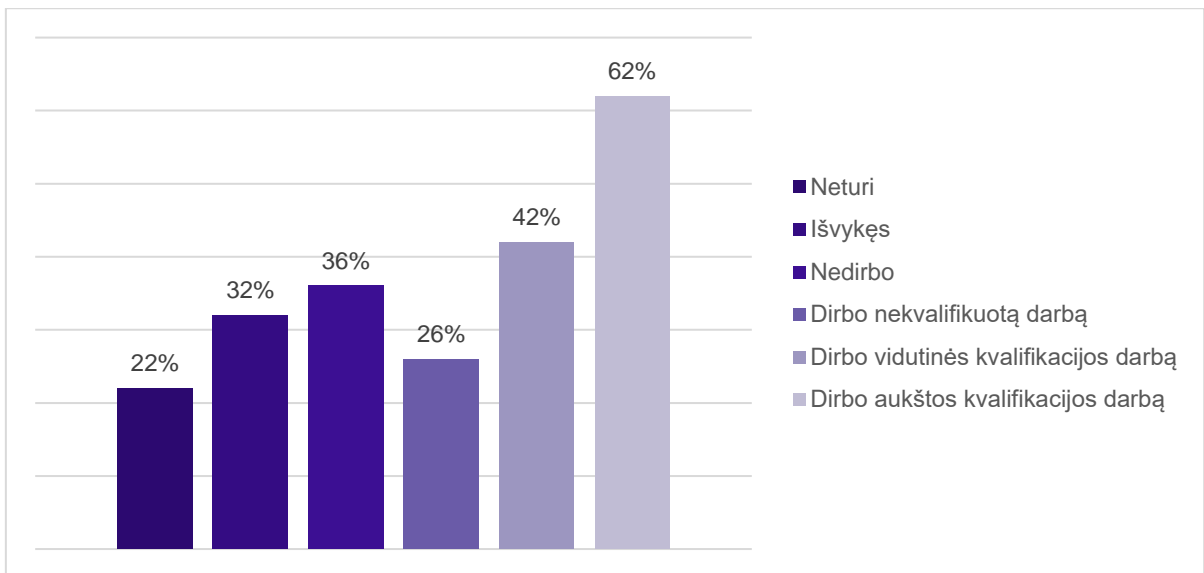
	Vidutinis dalinis poveikis
Žemiausio SES	0 %
Žemo SES	2 %
Vidutinio SES	3,25 %*
Aukšto SES	9,8 %***
Lietuvių k. PUPP rezultatas	4,13 %***
Lietuvių k. metinis pažymys	9,32 %***
Laikytų VBE skaičius	6,12 %***
Stebėjimų skaičius	11 429
Pseudo R (Tjur'o R ²)	0,13

P reikšmės: * – < 0,05, ** – < 0,01, *** – < 0,001. P reikšmė yra tikimybė, kad tikroji statistika (tuo atveju, kai H₀ teisinga) yra ne mažesnis už stebimą įvertį.

Pseudodeterminacijos koeficientas (Tjur'o R²) parodo, kokią dalį priklausomo reiškinio paaiškina į modelį įtraukti nepriklausomi kintamieji. Jei R² lygus 0 (mažiausia galima reikšmė), tai reiškia, kad į modelį įtraukti kintamieji reiškinio paaiškinti nepadeda nė kiek, jei R² lygus 1 (didžiausia galima reikšmė) – nepriklausomi kintamieji paaiškina visą reiškinį.

E. Įstojusiųjų dalis pagal tėvo statusą DR

Be pertraukos į aukštąsias mokyklas Lietuvoje įstojusių moksleivių dalis tarp visų 2016–2017 m. Lietuvoje 10 kl. buvusių moksleivių pagal tėvo statusą.

F. Tikėtinos AM baigusių moksleivių dalies apskaičiavimas.

Tikslių duomenų, kurie leistų stebėti aukštąjį išsilavinimą įgijusių moksleivių dalį ilgesniu laikotarpiu, nėra. Tikėtina AM studijas baigusiujų asmenų dalis apskaičiuota atsižvelgiant į:

1) brandos atestatą gavusių asmenų dalį nuo įgijusiųjų pagrindinį išsilavinimą. Ši dalis apskaičiuota remiantis individualaus lygmens ŠVIS duomenimis: brandos atestatą įgijusių moksleivių dalis nuo 2011–2017 m. įgijusiųjų pagrindinį išsilavinimą. Kadangi ankstesni duomenys neprieinami, daroma prielaida, kad laikotarpiu iki 2011 m. šis rodiklis buvo toks pat kaip 3 ankstyviausių metų (2011–2013 m.) vidurkis;

2) metais po PM ir BU mokyklų baigimo mokslus kolegijose ir universitetuose tęsiančių asmenų dalį. Naudojamas OSP teikiamas metais po baigimo mokslus tęsiančių asmenų dalies rodiklis. Nors šis rodiklis apima mokslus tęsiančiųjų dalį tarp visų PM baigusių asmenų, ne tik kartu su profesija įgijusių brandos atestatą, remiantis individualaus lygmens ŠVIS duomenimis apie 2019 m. PM brandos atestatą įgijusių asmenų tolesnį mokymąsi gaunami panašūs (1–2 procentiniais punktais mažesni) rezultatai;

3) profesinėse ir bendrojo ugdymo mokyklose brandos atestatą įgijusių asmenų dalį. Santykis apskaičiuojamas remiantis individualaus lygmens ŠVIS duomenimis: PM brandos atestatą gavusių asmenų dalį nuo visų 2013–2018 m. brandos atestatą įgijusių asmenų. Kadangi ankstesni duomenys neprieinami, daroma prielaida, kad laikotarpiu iki 2011 m. šis rodiklis buvo toks pat kaip 3 ankstyviausių metų (2011–2013 m.) vidurkis;

4) tikėtiną studijas kolegijose ir universitetuose baigusiu asmenų dalį nuo įstojusiujų. Rodiklis apskaičiuojamas, remiantis ŠVIS individualaus lygmens duomenimis, pagal per 6 m. nuo studijų pradžios kolegijose ir universitetuose diplomą įgijusių asmenų dalį.

Kuriame pamatus įžvalgiems viešosios politikos sprendimams